

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

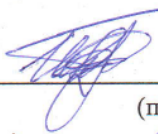
магістра

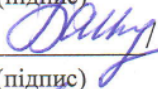
на тему

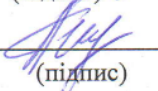
Навчання майбутніх практичних психологів основ психології з
використанням інноваційних технологій (на прикладі ННІ
«Українська інженерно-педагогічна академія» ХНУ ім. В.Н.Каразіна)
(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 2 курсу, групи ЗМП-ОПН 24мг
спеціальності: 011 Освітні науки

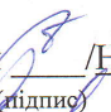
(код і найменування спеціальності)

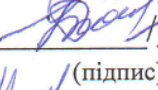
 / Ілля КАЦУБО
(підпис) (ім'я та прізвище)

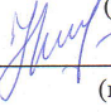
Керівник Лариса БАКУМЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент / Ганна МОСІЄНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК / Наталія МУРИНОВИЧ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

«29» вересня 2025 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
другого (магістерського) рівня вищої освіти

студенту Коцубі Іллі Валерійовичу

1. Тема: «Навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій (на прикладі ННІ «Українська інженерно-педагогічна академія» ХНУ ім. В.Н.Каразіна)»

затверджена наказом по академії № 4801-5/3665 від «06» жовтня 2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «27» листопада 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проекту: мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій; об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх практичних психологів у ЗВО; предмет дослідження – методика навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій; завдання дослідження – визначити вимоги до професійної діяльності та особистості практичного психолога; здійснити аналіз підготовки практичних психологів з основ психології; встановити особливості вибору й застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі ЗВО; обґрунтувати модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій; розробити та експериментально перевірити методику навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

4. Зміст роботи/проекту (перелік питань, які належить розробити): вимоги до професійної діяльності та особистості практичного психолога; результати

аналізу підготовки практичних психологів з основ психології; особливості вибору й застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі ЗВО; модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій; методика навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

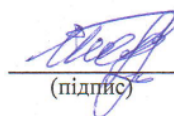
5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал): презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power point

6. Дата видачі завдання «29» вересня 2025 р.

Керівник

 Лариса БАКУМЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

 Ілля КАЦУБО
(підпис) (ім'я, прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК виконання кваліфікаційної роботи

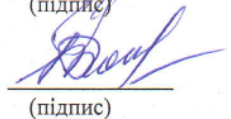
№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Визначення вимог до професійної діяльності та особистості практичного психолога;	10.10.2025	
2	Здійснення аналізу підготовки практичних психологів з основ психології.	20.10.2025	
3	Встановлення особливостей вибору й застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі ЗВО.	30.10.2025	
4	Обґрунтування моделі навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.	15.11.2025	
5	Розробка та експериментальна перевірка методики навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.	25.11.2025	

Студент

 (підпис)

Ілля КАЦУБО
(ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

 (підпис)

Наталія БОЖКО
(ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Магістерське дослідження на тему «Навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій (на прикладі ННІ «Українська інженерно-педагогічна академія» ХНУ ім. В.Н.Каразіна)» присвячене проблемі вдосконалення професійної підготовки студентів-психологів шляхом упровадження сучасних інноваційних підходів і технологій навчання. Структурно робота включає вступ, два змістовні розділи, висновки до кожного з них, загальні підсумки та список використаних джерел.

У центрі дослідницької уваги знаходиться підвищення ефективності навчального процесу у підготовці практичних психологів, що досягається через активне застосування тренінгових та інших інноваційних освітніх технологій, які сприяють формуванню професійних компетентностей, розвитку творчого потенціалу, аналітичного мислення та комунікативних навичок майбутніх фахівців.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх практичних психологів у ЗВО.

Предмет дослідження – методика навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

У процесі виконання роботи визначено професійно-особистісні вимоги до діяльності практичного психолога, здійснено аналітичний огляд сучасного стану підготовки студентів-психологів із дисципліни «Основи психології», розкрито особливості добору, структурування та впровадження інноваційних технологій у навчальний процес ЗВО. На основі теоретичного аналізу створено модель навчання майбутніх практичних психологів, що інтегрує традиційні форми навчання з інноваційними методами – інтерактивними,

тренінговими, імітаційними та проєктними технологіями. Розроблену модель було апробовано в експериментальних умовах, що дозволило підтвердити її ефективність у підвищенні рівня сформованості фахових компетентностей студентів.

У магістерській роботі сформульовано теоретичні засади, визначено методичні принципи та розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації процесу навчання основ психології майбутніх практичних психологів, що має важливе значення для підвищення якості психологічної освіти в Україні.

Ключові слова: практичні психологи, дисципліна «Основи психології», методика навчання, інноваційні технології, професійна підготовка, тренінгові методи.

THE ABSTRACT

Theme of master's work: "Training future psychologists for the basics of psychology using innovative technologies" (on the example of the ERI «Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy» of the V.N. Karazin KhNU).

The work consists of an introduction, two chapters, a list of literature, promises and general conclusions.

The work is devoted to the problem of improving the methods of professional training of future practical psychologists with the help of training innovative technologies.

The aim of the research is to theoretically substantiate, develop and experimentally test the methodology of training future practical psychologists for the basics of psychology using innovative technologies.

The object of the study is the process of preparing future practical psychologists in the university.

The subject of the study is the methodology of training future practical psychologists for the basics of psychology using innovative technologies.

The work defines the requirements for the professional activity and personality of the psychologist; the analysis of the training of practical psychologists on the basics of psychology is carried out; the peculiarities of the choice and application of innovative technologies in the educational process of the university have been established; the model of training of the future practical psychologists to bases of psychology with use of innovative technologies is proved; developed and experimentally tested the methodology of teaching future practical psychologists the basics of psychology with the use of innovative technologies.

Keywords: practical psychologists, educational discipline "Fundamentals of Psychology", teaching methods, innovative technologies.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	12
1.1. Професійне призначення практичних психологів.	12
1.2. Особливості навчання практичних психологів основ психології.....	23
1.3. Інноваційні технології у навчально-виховному процесі ЗВО: поняття, умови вибору й реалізації.....	29
1.4. Підходи до застосування тренінгових технологій у вищій школі.....	33
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	41
2.1. Модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.....	41
2.2. Способи навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням тренінгових технологій.....	45
2.3. Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням тренінгових технологій..	52
Висновки до другого розділу.....	57
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Практична психологія як галузь діяльності має своєю головною метою надання психологічної підтримки людині в різних життєвих ситуаціях. Її сутність полягає у поєднанні елементів науки і мистецтва: з одного боку, вона спирається на досягнення прикладної психології як системи перевірених знань і методів, а з іншого – вимагає творчого підходу, емпатії та індивідуального стилю фахівця.

Діяльність практичного психолога спрямована на пошук ефективних шляхів розв'язання психологічних, соціальних і професійних труднощів людини. Основна увага зосереджується не на дослідницькому вивченні психіки, а на безпосередньому наданні допомоги. Саме цим практична психологія відрізняється від академічної – фундаментальної чи прикладної. Серед ключових методів цієї галузі виділяють психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, психологічне консультування, а також розвивальну діяльність, орієнтовану на гармонійний розвиток особистості.

Особливістю знань, характерних для практичної психології, є їхня конкретність, індивідуальність і безпосередня прикладна спрямованість. Фахівці працюють із реальними людьми, аналізуючи конкретні випадки, на основі яких накопичують професійний досвід і формують власні підходи. Результатом їхньої діяльності завжди стає практична користь для клієнта чи колективу. Водночас, через відсутність експериментальної перевірки, такий досвід не завжди має достатній рівень наукової доказовості – це і є однією з головних відмінностей практичної психології від наукової.

Накопичені емпіричні знання систематизуються, узагальнюються і згодом перетворюються на концепції психологічної практики, які описують типові особливості поведінки людей певних груп, закономірності їхніх реакцій, а також ефективні шляхи надання допомоги. Такий підхід дає змогу створювати цілісні психологічні моделі підтримки.

Ще однією характерною рисою практичної психології є цілісний підхід до вивчення особистості. Психолог-практик, аналізуючи клієнта, не обмежується рамками однієї теоретичної школи, а використовує комплекс різноманітних методів, розроблених у межах різних психологічних напрямів – від психоаналізу до когнітивно-поведінкових технік.

Важливою складовою ефективної практичної діяльності є особистість самого психолога. Його індивідуальний стиль спілкування, емоційна культура, здатність до рефлексії й емпатії часто визначають успішність психологічної допомоги не менше, ніж обраний метод. Через це один і той самий підхід може давати різні результати у різних фахівців: метод і особистість практичного психолога становлять єдину систему.

Згідно з посадовими обов'язками, практичний психолог виконує широкий спектр функцій. Зокрема, він аналізує вплив психологічних, соціальних, економічних і організаційних чинників на ефективність праці, бере участь у розробці програм соціального розвитку підприємства, проводить психодіагностичні обстеження працівників, досліджує їхні професійні нахили та рівень задоволення працею. Психолог спільно з фізіологами, соціологами та іншими спеціалістами вивчає умови праці, визначає фактори стресу, аналізує трудові процеси та психічні стани працюючих.

До його обов'язків також належить участь у доборі кадрів, розробленні професіограм, складанні психологічних характеристик професій, що враховують нервово-психологічне навантаження. Він формулює рекомендації щодо оптимального використання людських ресурсів, сприяє професійній адаптації молодих спеціалістів, консультує керівництво підприємства із соціально-психологічних питань управління колективом, аналізує причини плинності кадрів та порушення трудової дисципліни, бере участь у проектуванні систем організації праці й робочого часу.

Для успішного виконання цих функцій психолог має володіти глибокими знаннями у сфері психології праці та управління, соціальної та

інженерної психології, розуміти основи технологічних процесів виробництва, орієнтуватися в економіці, організації праці, законодавстві про працю, правилах охорони праці та внутрішнього розпорядку. Крім того, необхідно знати методи психодіагностики, профорієнтації, вітчизняний і міжнародний досвід діяльності психологів.

Важливу роль у формуванні фахових компетентностей відіграє навчальна дисципліна «Основи психології», яка закладає фундамент професійного мислення майбутнього спеціаліста. Зміст цього курсу має не лише відображати сучасний стан психологічної науки, а й відповідати актуальним запитам суспільства та основного клієнта практичного психолога – психологічно здорової людини, яка, однак, переживає труднощі, не відчуває гармонії чи має проблеми в міжособистісних стосунках і самореалізації.

Професійна діяльність практичного психолога завжди має ситуативний характер. У кожному випадку він стикається з необхідністю швидко приймати рішення, знаходити оптимальний підхід, бути гнучким, креативним і готовим до непередбачуваних обставин. Саме тому традиційні методики підготовки фахівців уже не задовольняють сучасні потреби. Постає потреба у впровадженні інноваційних технологій навчання, що поєднують інтерактивні методи, симуляції, кейс-аналізи, проектну діяльність і розвиток емоційного інтелекту.

Саме дослідженню умов ефективного застосування інноваційних технологій у процесі підготовки майбутніх практичних психологів з курсу «Основи психології» присвячено цю магістерську роботу, яка покликана окреслити шляхи підвищення якості професійної освіти та рівня готовності випускників до реальної психологічної практики.

Мета – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

Об'єкт – процес підготовки майбутніх практичних психологів у ЗВО.

Предмет – методика навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

Завдання:

1. Визначити вимоги до професійної діяльності та особистості практичного психолога.
2. Здійснити аналіз підготовки практичних психологів з основ психології.
3. Встановити особливості вибору й застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі ЗВО.
4. Обґрунтувати модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.
5. Розробити та експериментально перевірити методику навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій.

Новизна отриманих результатів – удосконалено технології навчання майбутніх практичних психологів основ психології шляхом запровадження педагогічних інновацій.

Теоретичне значення – уточнено процесуально-методичні дії викладача щодо використання інноваційних технологій у процесі навчання майбутніх практичних психологів основ психології.

Практичне значення – у практику підготовки майбутніх практичних психологів впроваджено розроблену методику навчання їх основ психології з використанням інноваційних технологій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Професійне призначення практичних психологів

Останні двадцять років стали періодом становлення абсолютно нової сфери професійної діяльності – практичної психології, що водночас спричинило появу нової спеціальності – практичного (практикуючого) психолога. Цей напрям поєднує як науково-дослідний, так і прикладний аспекти. З одного боку, практична психологія спрямована на глибоке вивчення особистості людини або групи людей у конкретних життєвих обставинах, аналіз їхніх психічних станів, потенцій та особливостей взаємодії з навколишнім середовищем. Її наукове завдання – розроблення методів впливу, спрямованих на збереження психічного здоров'я, підвищення рівня адаптації та розкриття індивідуальних можливостей. З іншого боку, практична психологія має утилітарний, допоміжний характер, оскільки полягає у наданні безпосередньої психологічної допомоги людині або групі осіб, що стикаються з певними труднощами, внутрішніми конфліктами чи соціально-психологічними проблемами.

Терміни «практикуючий психолог», «психолог-практик» і «практичний психолог» уживаються як синоніми, проте в різних контекстах вони можуть мати відтінки значення. У загальному сенсі всі вони позначають фахівця, який професійно працює в галузі практичної психології, самостійно вирішує реальні психологічні завдання, проводить діагностику, корекцію, профілактику або психологічне консультування. Залежно від сфери діяльності – освіта, медицина, спорт, бізнес, юриспруденція чи соціальна робота – зміщується акцент на ті чи інші сторони його компетентності.

Практичний психолог у своїй діяльності завжди спирається на визначену психологічну концепцію або теоретичну школу, але застосовує її гнучко, з урахуванням індивідуальності клієнта й конкретних життєвих обставин. Його знання мають інтегративний характер – вони поєднують узагальнені наукові положення і практичний досвід. Відмінною рисою цього напрямку є прагматичність і прикладна орієнтація: на відміну від академічних учених, практичні психологи часто віддають перевагу популяризації психологічних знань, створюють доступні посібники та практичні рекомендації, що допомагають людям краще розуміти себе. Не випадково більшість популярних психологічних книжок і тренінгів належить авторам, які мають досвід психотерапевтичної практики.

Одним із ключових чинників професійного становлення фахівця є психологічна готовність до діяльності, що являє собою багатокomпонентну структуру, яка охоплює мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний аспекти.

Мотиваційний компонент визначається сукупністю спонукань і цілей, які відповідають характеру професії та внутрішнім переконанням психолога.

Когнітивний компонент охоплює систему знань, необхідних для розуміння психічних процесів, закономірностей поведінки та методів психологічного впливу.

Операційний компонент включає професійні вміння та навички, що забезпечують ефективне вирішення завдань діагностики, консультування, корекції чи психопрофілактики.

Особистісний компонент – це комплекс індивідуальних рис і якостей, які сприяють професійній самореалізації, серед яких емпатійність, толерантність, відповідальність, емоційна стабільність та етичність.

Діяльність практичного психолога неможлива без дотримання професійної етики, що ґрунтується на загальнолюдських моральних принципах та положеннях чинного законодавства. Основу професійної

поведінки становить сукупність етичних норм і принципів, які забезпечують безпеку, довіру та ефективність взаємодії з клієнтом.

Серед головних етичних принципів роботи практичного психолога виділяють:

«Не нашкодь!» – діяльність психолога має бути організована так, щоб її процес або результати не завдали шкоди фізичному чи психічному здоров'ю клієнта, а також його соціальному становищу.

«Не оцінюй!» – психолог утримується від навішування ярликів чи негативних оцінок клієнта, незалежно від власних емоцій чи упереджень.

Принцип неупередженості передбачає відсутність дискримінації за будь-якими ознаками – зовнішністю, статусом, віком, національністю або світоглядом.

Принцип обізнаної згоди вимагає від фахівця інформувати клієнта про цілі, методи та межі психологічної допомоги.

Принцип прийняття клієнта таким, яким він є, означає безумовне прийняття його почуттів, переживань і поглядів без осуду.

Конфіденційність – абсолютна гарантія нерозголошення отриманої під час роботи інформації.

Повага до колег – визнання професійної автономії інших фахівців, дотримання етичної критики й конструктивного обміну думками.

Принцип компетентності – психолог має використовувати лише ті методики, якими він володіє, і не передавати складні інструменти непідготовленим особам.

Принцип професійної дистанції – утримання від надмірного саморозкриття та збереження меж у взаємодії з клієнтом.

Принцип добровільності участі гарантує право клієнта самостійно вирішувати, чи бажає він брати участь у психологічній процедурі.

Безпека методик, науковість результатів, адекватність застосованих методів – необхідні передумови достовірності дослідження.

Принцип кодування та зберігання інформації передбачає анонімність клієнтів і суворий контроль доступу до психологічних матеріалів.

Принцип поваги до себе як до особистості і фахівця наголошує, що психолог не є «інструментом» роботи, а повноцінною особистістю, чия внутрішня рівновага – запорука ефективності професійної діяльності.

Історичні витоки практичної психології в системі освіти сягають кінця XIX століття, коли суспільство усвідомило необхідність психологічного підґрунтя навчального процесу. Саме тоді розпочалося активне становлення педагогічної психології. У 1891 році американський учений Стенлі Голл заснував перший спеціалізований журнал – «Педагогічний семінар», що став платформою для обговорення проблем дитячої та навчальної психології. У Франції аналогічну діяльність розгорнув Альфред Біне, який у 1894 році розпочав дослідження в галузі психологічної служби школи, а вже в 1897 році опублікував працю, присвячену психічному розвитку дітей молодшого шкільного віку. У Німеччині важливий внесок у розвиток педагогічної психології зробив Ернст Мейман, а в Росії – А. П. Нечаєв.

На межі XIX–XX століть у науковому світі зросло усвідомлення необхідності систематичного залучення психології до педагогічної практики. Стало очевидним, що для ефективного навчання і виховання дітей недостатньо лише педагогічних підходів – потрібен науковий аналіз психічних процесів, які супроводжують розвиток особистості. У цей період у багатьох країнах активно почали досліджувати психологічні аспекти навчання, мотивації, поведінки та розвитку учнів. Особливої актуальності набуло питання психолого-педагогічного супроводу дітей, які мали труднощі в навчанні або відставали у розвитку.

У 1905 році Міністерство освіти Франції звернулося до відомого психолога Альфреда Біне з проханням розробити науково обґрунтовані методи вивчення інтелектуального розвитку школярів. Учений створив першу педагогічну лабораторію, у якій було започатковано дослідження індивідуальних відмінностей дітей. Саме там він спільно з Т. Сімоном

розробив знамениту «Шкалу вимірювання інтелекту», більш відому як тест Біне–Сімона. Ця методика дозволяла виявляти учнів із затримками психічного розвитку та визначати рівень їхньої готовності до навчання. Завдяки результатам цих досліджень у Франції почали створювати спеціальні класи для дітей, які потребували особливих умов навчання.

Спершу психологічну роботу в системі освіти виконували самі педагоги, які на практиці поєднували викладацьку діяльність із психологічними спостереженнями та порадами. Проте з часом виникла потреба у фахівцях нового типу – практичних психологах, які б професійно займалися дослідженням, консультуванням і корекційною роботою з дітьми. Перші офіційні шкільні психологічні служби з'явилися в країнах Західної Європи. Уже в 1909 році у Франції почала діяти перша шкільна психологічна служба. Найбільш глибокі традиції формувалися в Англії, США, Франції та Швейцарії.

Завдання шкільних психологів змінювалися залежно від віку дітей. У роботі з дошкільнятами та молодшими школярами головна увага приділялася емоційному вихованню, формуванню основних пізнавальних навичок, розвитку самооцінки, а також адаптації дитини до нових умов шкільного середовища. У середній школі психологічна служба орієнтувалася на вирішення проблем міжособистісного спілкування, попередження конфліктів, підтримку емоційного стану учнів. До основних функцій фахівців належали: виявлення дітей, які мають труднощі у взаєминах із ровесниками або педагогами, та вплив на педагогічні підходи вчителів, щоб ті більше враховували емоційні потреби школярів. У старших класах до переліку важливих завдань додавалося питання професійного самовизначення учнів і формування адекватних життєвих планів.

Попри значні зрушення, до середини XX століття шкільна психологічна служба ще не набула достатнього розвитку. У більшості європейських країн психологи залишалися радше консультантами при школах, допомагаючи вчителям вирішувати окремі питання навчання та

поведінки дітей. Зростання інтересу до шкільної психології відбулося у 1950–1960-х роках, коли різко збільшилася кількість дітей із затримками розвитку та іншими порушеннями. Саме тоді активно почали формуватися шкільні психологічні служби у США, Франції та Великій Британії.

У Російській імперії розвиток педагогічної психології був тісно пов'язаний із педологічним рухом. У 1904 році в Петербурзі відкрилися педологічні курси для вчителів і батьків, очолювані Н. Є. Румянцевим під науковим керівництвом А. П. Нечаєва. На цих курсах вивчали анатомію, фізіологію, психопатологію, дитячу гігієну, антропологію, історію педагогіки та експериментальну психологію. Педологія як наука об'єднувала педагогіку, психологію й медицину з метою всебічного вивчення дитини.

Важливим етапом у становленні психологічної служби в освіті став 1984 рік, коли в Москві в Інституті психології Академії наук СРСР відбулася перша Всесоюзна конференція, присвячена розвитку психологічної служби. Однією з головних тем заходу було забезпечення психологічного супроводу навчально-виховного процесу. З того часу психологічна практика почала активно поширюватися у дитячих садках, школах, гімназіях, ліцєях, професійно-технічних училищах і коледжах.

Зі зростанням ролі психологічної допомоги керівники навчальних закладів, педагоги й батьки дедалі більше усвідомлювали важливість психологічного супроводу дітей. Це створило суспільний запит на фахівців-психологів, що, своєю чергою, сприяло відкриттю у педагогічних університетах спеціальностей із педагогічної та практичної психології. Було організовано курси перепідготовки для педагогів, створено професійні об'єднання для підвищення кваліфікації практичних психологів освіти.

Сьогодні шкільні психологічні служби функціонують у більшості країн світу, хоча їхня структура та навантаження суттєво різняться. Наприклад, у деяких країнах один психолог обслуговує кілька шкіл, тому спектр його роботи обмежується консультаціями та діагностикою. В інших державах створені команди психологів, які спільно працюють із педагогічними

колективами, проводять дослідження, тестування, корекційні програми. У США психологи, як правило, не входять до штатного складу окремої школи – вони прикріплені до освітніх округів і працюють із цілою мережею закладів, надаючи допомогу передусім «проблемним» дітям. Тут психологічна служба є законодавчо закріпленою частиною освітньої системи, а видача ліцензій спеціалістам здійснюється державними департаментами освіти. У Франції, Бельгії та Нідерландах психологічна служба шкіл переважно зосереджена на питаннях професійної орієнтації учнів.

У країнах Центральної та Східної Європи, зокрема й в Україні, психологічна служба зазвичай функціонує у вигляді районних і регіональних психолого-педагогічних центрів та консультацій. Вона є важливою складовою освітньої системи, покликаною забезпечити підтримку всім учасникам навчального процесу – учням, педагогам, батькам.

В Україні психологічна служба в освіті має чітко визначену структуру. Вона складається з трьох основних рівнів: дитячого практичного психолога, який працює безпосередньо у закладі освіти (дитячому садку, школі, інтернаті, коледжі тощо); психологічного кабінету при районному або міському управлінні освіти; та центрів психологічної служби освіти на обласному рівні. На посадах практичних психологів працюють фахівці з базовою психологічною або педагогічною освітою, які пройшли спеціальну перепідготовку з дитячої практичної психології.

Практичні психологи мають подвійне підпорядкування – адміністративне та професійне. Перше здійснюється керівництвом освітніх закладів і відповідними управліннями освіти, друге – через мережу психологічних центрів. Робочий час і напрями діяльності фахівців визначаються відповідно до потреб закладу, кількості учнів, вікових особливостей дітей і кадрового забезпечення. Для ефективної роботи психолога обов'язково створюються належні умови: обладнаний кабінет, тестові матеріали, засоби діагностики й корекції.

Отже, розвиток шкільної психологічної служби – це результат тривалої еволюції педагогічної думки, практичних потреб освіти та зростання розуміння значення психологічної підтримки в розвитку особистості. Її функціонування сьогодні – це не лише допомога дітям, а й важливий чинник гуманізації освітнього процесу.

Діяльність практичних психологів у системі освіти охоплює широкий спектр завдань, спрямованих на забезпечення гармонійного психічного, емоційного та особистісного розвитку дітей і підлітків. Основна мета цієї роботи полягає у створенні сприятливих психологічних умов для ефективного навчання, виховання та соціалізації дитини.

Одним із провідних напрямів діяльності фахівців є діагностика розумового розвитку дітей, що дає змогу виявити рівень сформованості інтелектуальних здібностей, мислення, уваги, пам'яті, пізнавальних інтересів. З початку ХХ століття цей вид роботи посів центральне місце у практиці педагогічних психологів. Особливо поширеним є використання різноманітних стандартизованих методик і тестів, за допомогою яких оцінюються розумові якості дитини. Важливою функцією психолога у закладі освіти є також оцінка готовності дітей до навчання у школі, що сприяє попередженню можливих труднощів на старті освітнього процесу.

Крім цього, практичні психологи здійснюють відбір дітей для навчання за спеціальними освітніми програмами, враховуючи їхні здібності, схильності та особливості розвитку. Вони також забезпечують психологічний супровід і підтримку дітей, які мають певні труднощі у навчанні, поведінці чи спілкуванні. Значну увагу приділяють роботі з тими учнями, у яких спостерігаються емоційні порушення, проблеми у міжособистісних стосунках, девіантна поведінка або відхилення у розвитку.

Психологічна допомога часто необхідна дітям із порушеннями мовлення невротичного характеру (заїкання, скоромовність), з психосоматичними проявами – головними болями, безсонням, підвищеною втомлюваністю. У таких випадках фахівець допомагає визначити причини

проблем і спільно з педагогами та батьками вибудувати ефективну систему підтримки.

Педагогічні психологи співпрацюють не лише зі школами, а й з іншими освітніми чи соціальними установами, надаючи допомогу у розробці стратегій підтримки дітей, удосконаленні виховного процесу, формуванні позитивного мікроклімату у колективах. Основна мета діяльності психологічної служби освіти в Україні полягає у забезпеченні повноцінного психічного та особистісного розвитку учнів, створенні умов для їхнього духовного зростання і внутрішнього комфорту, який є фундаментом психологічного здоров'я.

Практичний психолог у школі вирішує низку конкретних завдань: визначає ступінь психологічної готовності дітей до шкільного життя, бере участь у розробленні програм адаптації першокласників, створює та реалізує індивідуальні та групові розвивальні програми спільно з учителями й батьками. Особливу увагу фахівець приділяє кризовим і перехідним періодам у житті школярів, проводить діагностичну та корекційну роботу з учнями, які мають труднощі у навчанні чи поведінці. Важливою складовою роботи є виявлення інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей учнів, що впливають на їх успішність, та надання рекомендацій щодо їхньої корекції.

Суттєву роль відіграє створення сприятливого психологічного клімату у школі, профілактика конфліктів між учнями, педагогами, батьками. Психолог здійснює консультативну діяльність, надає допомогу адміністрації школи, учителям і батькам у питаннях розвитку уваги, пам'яті, мислення, формування характеру та здібностей дітей. Крім того, він проводить індивідуальні та групові консультації, що стосуються проблем самовиховання, самовизначення, міжособистісних взаємин і профорієнтації.

Пріоритетність тих чи інших напрямів роботи залежить від специфіки навчального закладу, рівня підготовки психолога та актуальних потреб колективу. Незважаючи на певну схожість із діяльністю психологів інших сфер, освітня психологічна практика має власну специфіку, обумовлену

особливостями вікової динаміки, педагогічного середовища й типових дитячо-батьківських відносин.

Серед основних напрямів професійної діяльності практичного психолога вирізняють психологічну освіту, профілактику, консультування, діагностику, корекцію та розвиток дитини.

Психологічна освіта спрямована на підвищення рівня психологічної культури всіх учасників освітнього процесу. У суспільстві часто спостерігається нестача знань із психології, а вчителі та батьки нерідко мають поверхове уявлення про особливості дитячої психіки. Це призводить до конфліктів, непорозумінь, труднощів у спілкуванні з дітьми. Тому завдання психолога полягає у тому, щоб через лекції, семінари, тренінги, індивідуальні консультації та добір спеціальної літератури сприяти поширенню психологічних знань серед педагогів і батьків.

Психологічна профілактика охоплює систему заходів, спрямованих на попередження виникнення труднощів у навчанні, вихованні та розвитку дітей. Вона передбачає виявлення факторів ризику, розробку розвивальних програм, організацію психолого-педагогічних консилиумів. Психолог відстежує психологічні умови навчання, забезпечує їх відповідність віковим потребам дітей, сприяє створенню сприятливого мікроклімату у школі. Профілактичну роботу необхідно починати заздалегідь – ще до появи видимих проблем у поведінці чи навчанні учнів.

Психологічне консультування – це індивідуальна або групова допомога педагогам, батькам і учням у вирішенні конкретних життєвих, навчальних і комунікативних труднощів. Учителі найчастіше звертаються до психолога через проблеми у засвоєнні навчального матеріалу, труднощі у виховному впливі, конфлікти з дітьми чи колегами. Батьки потребують порад щодо підготовки дитини до школи, формування мотивації до навчання, подолання страхів, агресивності чи замкненості. Учні, своєю чергою, шукають допомоги у питаннях саморозвитку, вибору професії, побудови стосунків із ровесниками.

Психологічна діагностика має на меті виявлення індивідуальних особливостей розвитку дитини, її сильних і слабких сторін, причин труднощів у навчанні. Для цього психолог використовує комплекс методів – спостереження, бесіди, аналіз продуктів діяльності, тести тощо. Важливо не зводити діагностику лише до тестування, оскільки надмірна залежність від стандартизованих методик може спотворювати реальну картину розвитку дитини.

Психологічна корекція та розвиток дитини спрямовані на усунення відхилень у психічному розвитку, формування позитивних якостей особистості, розвиток здібностей. Такі програми розробляються психологом у співпраці з педагогами та батьками, поєднують психолого-педагогічні методи, а в окремих випадках потребують участі клінічних психологів або психотерапевтів, особливо коли йдеться про складні емоційні чи поведінкові розлади.

Окрему роль у системі освіти відіграють психологи, які працюють у районних і міських центрах психологічної служби. Вони організовують лекційні цикли, консультують учителів і батьків, допомагають проводити консилиуми у школах, створюють групи психологічної підтримки педагогів, беруть участь у профорієнтаційній роботі, здійснюють психодіагностику готовності дітей до школи.

Діяльність таких центрів є надзвичайно важливою, особливо в тих регіонах, де немає можливості забезпечити кожен навчальний заклад власним психологом. Саме завдяки цій роботі підтримується цілісність і ефективність системи психологічного супроводу освіти.

Особливості роботи практичного психолога в спортивній, медичній, економічній, юридичній та соціальній сферах докладно представлено в Додатку А.

1.2. Особливості навчання практичних психологів основ психології

Фахівець, який здобув вищу освіту, має бути готовим до виконання конкретних професійних обов'язків відповідно до займаної посади. Його підготовка повинна забезпечувати не лише професійну компетентність, а й здатність до гнучкої адаптації в умовах постійних змін сучасного виробництва, незалежно від форми власності підприємства. Такий спеціаліст має володіти широким спектром знань – від культурологічних, правових, економічних і соціально-психологічних до спеціальних – та вміти застосовувати їх у практичній діяльності. Крім того, необхідною складовою професійної підготовки є сформованість системи умінь, серед яких провідне місце займають дослідницькі (гностичні), інтерактивно-комунікативні, діагностичні, дидактичні та проєктувальні компетентності.

До дослідницьких (гностичних) умінь належать здатність визначати сутність психологічних проблем у конкретних професійних ситуаціях, формулювати низку завдань для їх вирішення, поєднувати теоретичний аналіз із практичними методами оптимізації. Також важливим є вміння знаходити найбільш ефективні засоби для подолання труднощів, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та використовувати їх для підвищення результативності власної діяльності.

Інтерактивно-комунікативні вміння передбачають оволодіння сучасним, інноваційним стилем професійної взаємодії, який базується на гуманістичних цінностях та повазі до людини. Фахівець має бути здатним впливати на трудовий колектив, мотивувати працівників до ефективної діяльності, підтримувати здоровий психологічний клімат, розпізнавати проблеми колективу та сприяти їх конструктивному розв'язанню. Важливо також вміти встановлювати емпатійний контакт із клієнтом і створювати атмосферу довіри у спілкуванні.

До діагностичних умінь відноситься здатність грамотно проводити опитування, тестування, психокорекційні заходи, обираючи відповідні

методики та інструменти залежно від конкретних умов і завдань. Спеціаліст повинен уміти інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти особистісні якості людини, її потенціал і можливості професійного розвитку.

Дидактичні вміння пов'язані з умінням організовувати навчання, сприяти розвитку особистості та колективу, обирати оптимальні моделі, алгоритми та технології педагогічної діяльності. Фахівець має бути готовим здійснювати соціально-психологічну роботу, проводити навчальні та виховні заходи, а також безпосередньо брати участь у їх реалізації.

До проєктувальних умінь належить формування у клієнта позитивної "Я-концепції", стимулювання самопізнання, самоаналізу та здатності до адаптації у нових життєвих умовах. Професіонал повинен уміти здійснювати профілактичну роботу, спрямовану на запобігання залежностям (алкоголізму, наркоманії тощо), проводити психологічну експертизу, здійснювати корекцію асоціальної поведінки та психологічну реабілітацію особистості. До його компетенцій також входить консультування керівників і працівників з питань ефективного застосування психологічних знань у сфері управління персоналом та організації виробничої діяльності.

Заклади вищої освіти (ЗВО) створюють необхідні організаційні й методичні умови для підготовки фахівців відповідної кваліфікації. Освітній процес базується на освітньо-професійній програмі, яка включає навчальний план, програми дисциплін, а також чітко визначений перелік умінь, формування яких забезпечується під час опанування певних курсів.

Навчальний план структуровано за трьома основними блоками:

1. Цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін.
2. Цикл природничо-наукової підготовки.
3. Цикл теоретичних, практичних і професійно-орієнтованих дисциплін, що включає предмети вибору закладу освіти та вибіркові дисципліни студента.

Професійна психологічна освіта має теоретичну і практичну складові та реалізується у три етапи (рівні).

Перший рівень – загальнопсихологічна теоретична підготовка, що охоплює вивчення історії психології, загальної, вікової, соціальної, інженерної психології, психофізіології, психології особистості тощо. Тут основний акцент робиться на формуванні системи теоретичних знань, а головною формою роботи є лекційно-лабораторні заняття. Застосовується аналітико-синтетичний підхід: студенти аналізують психологічні явища, структури, закономірності розвитку психіки й особистості.

Другий рівень – спеціальна психологічна підготовка, спрямована на оволодіння знаннями й уміннями, необхідними для діяльності в конкретній галузі практичної психології – освітній, військовій, економічній, соціальній, сімейній тощо. На цьому етапі студенти знайомляться з методами діагностики, консультування, профілактики та корекції психологічних станів і проблем. Навчальний процес будується на синтетичному підході, що сприяє інтеграції теоретичних і практичних знань.

Третій рівень – індивідуально-типологічна підготовка, що передбачає формування практичних навичок роботи в реальних умовах. Основою навчання є конкретна життєва ситуація, а результатом – уміння застосовувати здобуті знання в практичній діяльності, володіння сучасними психотехніками, методами впливу й саморегуляції. Переважаючими формами навчання є тренінги, практики, лабораторно-практичні заняття, спрямовані на формування професійного світогляду психолога – здатності бачити світ крізь призму психологічного мислення та використовувати відповідні методи у своїй діяльності.

Важливе місце у структурі підготовки майбутнього фахівця займає загальногуманітарна освіта, яка забезпечує широке розуміння суспільних процесів, природи, культури й людини. Без неї неможливо досягти цілісності професійного світогляду психолога.

У навчальному плані визначаються строки початку й завершення семестрів, перелік дисциплін, обсяг годин на їх вивчення, види виробничих практик і форми підсумкової атестації. Зокрема, державна атестація

бакалавра включає підготовку та захист кваліфікаційної роботи, а також складання комплексного державного іспиту з таких основних галузей, як загальна, експериментальна, клінічна та соціальна психологія.

Заключна державна атестація спеціаліста здійснюється через комплекс заходів, що включає написання дипломної роботи, її публічний захист та складання державного іспиту за обраною спеціальністю. Цей процес спрямований на оцінку не лише знань, а й практичних умінь та здатності застосовувати набуті компетенції у професійній діяльності.

Курс “Основи психології” має за мету ознайомити студентів із закономірностями формування і розвитку психічних явищ, основами сучасної психологічної науки, її методологічними засадами та потенційними напрямками розвитку. У межах курсу розглядаються ключові психологічні теорії, етапи становлення особистості, механізми самосвідомості та саморегуляції поведінки, а також властивості індивідуальної діяльності, поведінкові особливості, темперамент, характер і здібності людини.

Під час вивчення курсу студенти набувають навичок застосування методів психологічного аналізу для оцінки властивостей психіки та її індивідуальних відмінностей, дослідження уваги, сприйняття, пам’яті, мислення, емоційних і вольових процесів. Студенту необхідно оволодіти:

Знаннями:

- базові поняття: психіка, психологія, психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, особистість, активність особистості, потреби, мотиви, мотиваційна сфера, індивідуальність, суб’єкт, темперамент, характер, здібності, індивідуально-типологічні особливості, діяльність, навички, уміння;
- основні психологічні напрямки: біхевіоризм, гуманістична психологія, екзистенціалізм, психоаналітичні школи (фрейдизм, неофрейдизм) та сучасні підходи;
- пізнавальні, афективні та регулятивні функції психіки, інструментальні та когнітивні механізми;

- психічні процеси: відчуття, сприйняття, пам'ять, увага, уява, мислення, емоції, почуття, воля;
- психофізіологічні аспекти: гендерні відмінності, маскулінізація, фемінізація, статеві ідентифікація, вплив спадковості та середовища на психічні процеси;
- методи дослідження та діагностики психічних станів, процесів і властивостей.

Навичками:

- загальна компетентність: аналізувати психологічні явища, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, визначати тенденції розвитку психіки, підбирати оптимальні методи впливу на психічні процеси;
- предметна компетентність: характеризувати психічні процеси, диференціювати явища та факти психічної діяльності, застосовувати регулятивні й спонукальні механізми психіки, здійснювати діагностику психічних станів, аналізувати індивідуально-типологічні особливості, оцінювати резерви розвитку, обґрунтовувати фізіологічні та нейрофізіологічні аспекти функціонування психічних процесів;
- розвивати пізнавальні та емоційні здібності, проводити вправи для вдосконалення уваги, пам'яті, мислення, креативності та емоційної культури, аналізувати стать та гендерні ролі як фундаментальні характеристики особистості.

Курс базується на інтеграції теоретичної та практичної підготовки, слугує основою для подальшого вивчення вікової, педагогічної та соціальної психології.

Основні завдання курсу:

- сформувати у студентів чітке розуміння ролі загальної психології у вирішенні практичних і теоретичних проблем;
- ознайомити з методологією психології, її принципами та функціями психіки;

- навчити підбирати відповідні методики для дослідження різних психічних явищ та процесів, аналізувати результати і робити науково обґрунтовані прогнози;

- виховати у студентів етичне ставлення до досліджень психіки, врахування індивідуальних особливостей та психічних розладів;

- сприяти розвитку творчого підходу до професійної діяльності, формуванню професійно значущих властивостей особистості.

1. Психологія як наука: основи, історія, структура, об'єкти та предмет дослідження.

2. Сучасні напрямки психології та перспективи її розвитку: актуальні теорії та методи.

3. Методи психологічного дослідження: від спостереження до експерименту, методики оцінки психічних процесів.

4. Розвиток психіки: онтогенез та філогенез, етапи становлення психічних функцій.

5. Багаторівнева структура психіки: свідоме та несвідоме, підсвідоме та надсвідоме.

6. Особистість: структура, психологічні характеристики, розвиток та формування самосвідомості.

7. Активність особистості: поведінкові прояви, мотиваційні механізми та діяльнісні тенденції.

8. Темперамент: типологія, прояви та значення в житті та діяльності.

9. Характер: властивості, формування та вплив на поведінку.

10. Здібності: пізнавальні, творчі, професійні та емоційні здібності.

11. Увага: види, властивості, закономірності та способи розвитку.

12. Відчуття та сприймання: функції, процеси, значення для психічної діяльності.

13. Пам'ять: види, механізми, закономірності формування та розвитку.

14. Мислення: види, операції, механізми, умови ефективного розвитку.

15. Інтелект: особливості оцінки, фактори розвитку, вплив спадковості та середовища.

16. Уява та уявлення: роль у пізнавальній діяльності та творчості.

17. Почуття та емоції: структура, функції, способи вираження та регуляції.

18. Воля: елементи, структура, механізми регуляції та самоконтролю.

19. Психологія статі: статеві відмінності, гендерні ролі, формування гендерної ідентичності, вплив соціального середовища на розвиток особистості.

Більш докладно про зміст курсу «Основи психології», а також тематика практичних і лабораторних занять, шкала оцінювання навчальних досягнень подано в Додатку Б.

1.3. Інноваційні технології у навчально-виховному процесі ЗВО: поняття, умови вибору й реалізації

Процес навчання часто розглядається різними авторами та науковцями з різних точок зору, проте є спільне розуміння його як цілеспрямованої передачі накопиченого досвіду та знань від більш досвідчених учасників освітнього процесу до тих, хто навчається. В результаті такого впливу відбуваються зміни у внутрішньому потенціалі людини – у її знаннях, навичках, інтелектуальних та соціальних компетенціях, які не можна пояснити лише природним розвитком психіки чи організму. Це означає, що навчання не є пасивним процесом, а активною взаємодією, що формує нові можливості і резерви особистості.

Технологія навчання є науково обґрунтованим способом організації освітнього процесу. Вона включає в себе комплекс методів, форм, принципів і підходів, які дозволяють забезпечити максимально ефективну взаємодію викладача та студентів. Крім того, технологія навчання включає низку спеціалізованих технологій, серед яких особливо важлива технологія

стимулювання пізнавальної активності, мотиваційна підтримка навчання та використання різних педагогічних інструментів для оптимізації процесу засвоєння знань.

Сучасний розвиток суспільства та його соціально-економічні зміни диктують необхідність впровадження інновацій у педагогічну практику. Ці інновації мають своєчасно та адекватно реагувати на суспільні потреби і прогнозувати тенденції розвитку освіти. Очевидно, що традиційна модель навчання, яка зосереджена на передачі знань та умінь від педагога до учня, поступово втрачає ефективність і потребує радикальних змін. У сучасному освітньому середовищі особливу увагу приділяють таким тенденціям:

- масовість і безперервність навчання, що стає нормою для сучасної освіти;
- висока соціальна та особиста значущість освіти для кожної людини та суспільства загалом;
- орієнтація на формування практичних умінь і компетенцій, необхідних у професійній діяльності, а не лише на накопичення знань;
- повага до індивідуальних особливостей студентів, де кожен розглядається як активний суб'єкт освітньої взаємодії.

Відомі психологи, такі як Л.В. Виготський (зона найближчого розвитку), П.Я. Гальперин (поетапне формування розумових дій), А.А. Леонтьєв (психологія спілкування) та інші, підкреслювали важливість врахування індивідуальних особливостей учнів для підвищення ефективності навчання.

У контексті особистісно орієнтованого навчання роль педагога суттєво змінюється. Якщо раніше викладач разом із підручником був основним джерелом знань і контролюючим чинником процесу навчання, то сучасна парадигма передбачає, що педагог виступає організатором самостійної діяльності студентів, їх наставником і консультантом. Професійні компетенції викладача тепер спрямовані на діагностику навчальної діяльності студентів та своєчасну допомогу у подоланні труднощів, що

виникають під час засвоєння матеріалу. Це значно ускладнює завдання педагога, вимагаючи від нього високого рівня майстерності, педагогічного такту та професійної підготовки.

Педагогічні інновації визначаються як процес оновлення навчального процесу за рахунок:

- нових форм навчальної діяльності;
- впровадження сучасних методів навчання;
- використання новітніх технологій.

Інновація може розглядатися як процес створення нових структурних елементів освітнього процесу, а також як результат — поява нових педагогічних ідей, методів і методик. За ступенем новизни виділяють:

- абсолютно нові інновації, що не мають аналогів і прототипів;
- відносно нові, що оновлюють існуючі елементи;
- умовно нові, що поєднують відомі елементи у незвичні комбінації.

Інновації можуть впроваджуватися у різні аспекти освіти:

- у змісті навчання, шляхом оновлення програм, планів та літератури;
- у технології навчання, через створення нових або модернізацію існуючих методик;
- у організації освітнього процесу, оновлюючи форми та способи проведення занять;
- в управлінні освітою, удосконалюючи структуру, організацію та керівництво закладами.

Особливу увагу в контексті інноваційної освіти займають інноваційні технології навчання, зокрема навчання у малих групах і різнорівневе навчання, що створюють підґрунтя для тренінгової підготовки у психології.

Технологія навчання у співпраці з малими групами передбачає орієнтацію на особистість кожного студента, врахування індивідуальних особливостей та стимулювання активної участі. Головне правило цього підходу — не просто спільне виконання завдань, а справжнє навчання разом,

де студенти взаємодіють, обмінюються знаннями та допомагають один одному досягти успіху.

Умови цього виду навчання включають:

- спільну нагороду для всієї групи за результатами захисту роботи;
- рівні можливості для студентів різного рівня підготовки щодо досягнення прогресу, порівняно з їхніми попередніми показниками;
- відповідальність кожного за успіх усієї команди.

Навчання у малих групах сприяє розвитку соціальних та комунікативних компетенцій студентів, скорочує адаптаційний період у майбутній професійній діяльності та підвищує готовність до колективної роботи.

Різнорівневе навчання орієнтується на врахування психолого-фізіологічних особливостей і рівня підготовки кожного студента, дозволяючи оптимізувати навчально-виховний процес. Воно забезпечує студентам можливість обирати рівень засвоєння матеріалу, відповідно до своїх здібностей та попередньої підготовки.

Для цього доцільно проводити попереднє тестування базових знань і навичок, анкетування та індивідуальні бесіди зі студентами. На основі цих даних формуються групи різного рівня «А», «В», «С», де «А» відповідає базовому рівню, а «В» і «С» – підвищеному рівню складності навчання. Для кожної групи визначаються критерії оцінювання та очікувані результати, як на проміжних, так і на підсумкових етапах.

Впровадження таких технологій у ЗВО вимагає від педагогів високої кваліфікації, глибоких наукових знань і творчого підходу, оскільки ефективна організація навчання потребує ретельного планування, гнучкого підходу до різних груп студентів і здатності адаптувати методи до конкретних освітніх умов.

1.4. Підходи до застосування тренінгових технологій у вищій школі

Історія розвитку соціально-психологічних тренінгів сягає середини ХХ століття. Перші організовані групи, створені для вдосконалення міжособистісних навичок та комунікаційної компетентності, були ініційовані учнями Курта Левіна і згодом отримали визначення Т-груп. Саме ці групи поклали початок формуванню системного підходу до навчання взаємодії людей у колективі. Поняття «соціально-психологічний тренінг» (СПТ), яке сьогодні широко використовується у психологічній практиці, було введено М. Форвером. З часом СПТ здобув популярність і у вітчизняній науці та практиці. Значним кроком стало видання у 1982 році фундаментальної роботи Л.А. Петровської, де були детально розглянуті теоретичні засади та методологічні підходи до організації соціально-психологічного тренінгу.

Соціально-психологічний тренінг має на меті всебічний розвиток особистості учасника, удосконалення навичок спілкування, формування здатності до ефективної міжособистісної взаємодії. Це робить його надзвичайно цінним інструментом підготовки фахівців у різних галузях, особливо тих, чия діяльність передбачає щоденні контакти з людьми. Результати тренінгу не обмежуються лише навчальним або когнітивним аспектом – учасники отримують можливість більш об'єктивно оцінювати себе, коригувати самооцінку, а також засвоювати індивідуальні стратегії взаємодії для підвищення ефективності комунікації.

У психологічній літературі сформувалося певне уявлення про суть СПТ. Так, у «Психологічному словнику» його визначають як практичну галузь психології, спрямовану на застосування активних групових методів для розвитку спілкувальної компетентності. Л.А. Петровська поділяє цю позицію, зазначаючи, що соціально-психологічний тренінг є засобом вдосконалення здатності людини до комунікації.

Організація та проведення тренінгів передбачає дотримання певних принципів і норм, які забезпечують ефективність групової роботи. Незалежно

від того, як керівники називають ці правила – принципи чи норми, їх роль незмінна: вони слугують опорою для всіх учасників і сприяють ефективності навчання. Перед початком занять керівник пропонує базові правила поведінки та взаємодії, які обговорюються і можуть бути скориговані групою, після чого приймаються як керівництво до дії. Досвід багатьох дослідників і практиків (Грачова Л.В., Макшанов С.П., Хрящева Н.Ю., Петровська Л.А., Прутченков А.С., Харин С.С.) показав, що серед головних принципів тренінгу – активне засвоєння нового через власні дії та зусилля.

Принцип активності базується на закономірності, що людина запам'ятовує приблизно 10% інформації, отриманої на слух, 50% – через зорове сприйняття, і 90% – завдяки самостійній діяльності. Важливою також є система комплектування групи, яка повинна враховувати два ключові моменти: добровільність участі та повну інформованість учасників про те, що відбуватиметься під час тренінгу.

Не рекомендується включати до групи осіб із серйозними фізичними вадами, порушеннями психічного здоров'я, а також тих, хто відчуває себе неготовим до групової роботи. Оптимально формувати групи за професійною ознакою та віковою однорідністю, переважно до 40-45 років, забезпечуючи різноманітність статей. При цьому уникання родинних зв'язків, підлеглості або наявності стійких неприязних відносин між учасниками сприяє більшій ефективності роботи. Найбільш результативними вважаються групи з людей, які раніше не були знайомі.

Приміщення для проведення тренінгу повинно бути ізольованим, а розташування учасників – колом, що забезпечує контакт «очі в очі» і дозволяє кожному сприймати широкий спектр невербальних сигналів. Активна участь кожного члена групи – обов'язкова умова, адже навчання у СПТ відбувається не через прямий вплив психолога, а через створення умов для самовдосконалення комунікативних навичок.

Переваги тренінгової роботи визначаються здатністю групи відображати власні взаємодії та емоційні реакції, ніби дзеркало, що дозволяє

учасникам аналізувати власну поведінку в контексті групової динаміки. Принцип «тут і тепер» обмежує обговорення лише тим, що відбувається в групі під час занять, а персоніфікація висловлювань змушує учасників говорити від першої особи: «Я відчуваю...», «Мені здається...», що формує відповідальність за власні почуття і думки.

Щирість і відкритість – ще один критично важливий принцип. Учасники повинні навчитися чесно ділитися своїми переживаннями, що сприяє розвитку самосвідомості та здорового зворотного зв'язку. Акцент на мовленні почуттів дозволяє краще відчувати власні та чужі емоції, висловлюючи їх прямо або через метафори й образи, що знижує психологічну травматичність спілкування.

Уникання оцінювальних висловлювань щодо особистості замінюється описом власних емоційних станів («Мені не подобається твоя поведінка» замість «Ти мені не подобаєшся»), що підвищує ефективність сприйняття зворотного зв'язку. Створення довірливого клімату включає використання рівнянь типу «на ти», що психологічно зрівнює учасників, а також конфіденційність усіх процесів групи. Для зручності та психологічного комфорту учасники можуть користуватися «ігровими іменами».

Тривалість циклу занять СПТ зазвичай складає 30–60 годин, із середньою тривалістю кожного заняття 4–8 годин. Оптимальна чисельність групи – 12 осіб різної статі, із дотриманням принципу добровільності.

Додаткові правила ведення тренінгу, рекомендовані Г.І. Марасановим, включають: своєчасний початок і завершення занять, право говорити «ні», право на підтримку групи, можливість висловлювати думки, повідомляти про особисті труднощі.

Планування окремого дня тренінгу залежить від кількох факторів: досвіду тренера, типу тренінгу (навчальний, комунікаційний, особистісного розвитку), стилю ведення групи, місця проведення, кількості учасників та можливостей приміщення. Непередбачувані ситуації, як у групі, так і за її межами, також можуть коригувати план.

Цілі СПТ різноманітні: від допомоги у вирішенні психологічних проблем, покращенні психічного здоров'я та розвитку самосвідомості, до формування комунікативних компетенцій і соціальної активності. Для досягнення узагальненої мети – підвищення комунікативної компетентності – реалізуються конкретні завдання: розвиток навичок спілкування, соціально-перцептивної чутливості, емпатії, самопізнання, адекватного вираження емоцій, вміння виходити з конфліктних ситуацій, прогнозувати поведінку інших та гуманно ставитися до оточення.

Соціально-психологічний тренінг – це творчий, гнучкий процес, який дозволяє адаптувати діяльність до ситуації у групі. Жодна програма не може бути скопійована без змін, оскільки її коригування обумовлюється кваліфікацією тренера, динамікою групи, її чисельністю та умовами проведення занять.

Про методи й прийоми тренінгової роботи – більш докладно в Додатку Г.

Висновки до першого розділу

1. Основна функція практичної психології. Практична психологія націлена насамперед на надання психологічної підтримки та допомоги людям у різних життєвих ситуаціях. Вона поєднує в собі елементи мистецтва взаємодії з людиною та прикладної психології як науки, що формує систематизовані знання, орієнтовані на практичну діяльність.

Діяльність практичного психолога спрямована на пошук оптимальних стратегій допомоги людям у вирішенні як особистих, так і професійних труднощів. Основний акцент робиться не на вивченні психіки у чисто науковому аспекті, а на застосуванні психологічних знань у практиці. Саме ця особливість відрізняє практичну психологію від фундаментальної та прикладної наук.

Серед головних методів практичної психології виділяють: психодіагностику, психотерапію, психокорекцію, психологічне консультування та розвиваючу роботу, спрямовану на вдосконалення психічних процесів.

Практична психологія характеризується високою конкретністю та орієнтацією на результат. Психологи працюють із конкретними випадками, на основі яких формують свій професійний досвід, накопичують знання та розвивають практичні вміння. Кожен результат їхньої діяльності має явну практичну користь для людини або колективу.

2. Професійна діяльність психолога за посадовими інструкціями. Професійна діяльність психолога охоплює широкий спектр завдань:

1. Вивчення впливу психологічних, економічних та організаційних чинників на ефективність праці та створення умов для підвищення продуктивності.

2. Розробка планів та програм соціального розвитку підприємства із врахуванням психологічних факторів.

3. Проведення спільно з фізіологами досліджень індивідуальних особливостей працівників, характеристик їхньої трудової діяльності, професійного добору та умов праці.

4. Участь у дослідженнях щодо впливу умов праці на психоемоційний стан персоналу.

5. Аналіз трудових процесів та психологічного стану співробітників під час виконання ними завдань.

6. Спільна робота із соціологами та іншими фахівцями для вирішення завдань соціального розвитку підприємства.

7. Виявлення найбільш актуальних проблем (плинність кадрів, низька продуктивність, порушення дисципліни) та розробка шляхів їх усунення.

8. Створення професіограм і детальних психологічних характеристик посад та професій із метою оптимального використання потенціалу працівників і розвитку їхніх здібностей.

9. Участь у заходах із професійної адаптації молодих спеціалістів та нових працівників.

10. Підготовка рекомендацій щодо впровадження психологічних досліджень у виробничу практику та підвищення ефективності управління соціальним розвитком колективу.

11. Аналіз причин плинності кадрів, оптимізація підбору персоналу та забезпечення стабільності робочих колективів.

12. Участь у проектуванні систем організації праці, робочих місць та робочого часу з урахуванням технологічних та ергономічних вимог.

13. Консультування керівництва та кадрових служб із соціально-психологічних аспектів управління.

14. Виконання спеціальних доручень безпосереднього керівника.

3. Необхідні знання та компетенції студента. Студент повинен володіти знаннями про основні психологічні поняття, такі як психіка, психічні процеси та стани, властивості особистості, мотиви, потреби, темперамент, характер, здібності, психічні механізми та функції свідомого й несвідомого.

Він має знати сучасні психологічні напрямки, методи дослідження психіки, основи психоаналітичних, гуманістичних та біхевіористичних концепцій.

Загальні компетенції: аналізувати психічні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати розвиток психічних процесів, підбирати способи впливу на психіку людини для її розвитку та вдосконалення.

Предметні компетенції: визначати й описувати психічні процеси та явища, застосовувати регулятивні та спонукальні механізми психіки, діагностувати стани та властивості особистості, аналізувати їхні індивідуально-типологічні особливості, використовувати методики розвитку уваги, пам'яті, мислення, креативності, емоційної культури та волі.

4. Курс «Основи психології». Курс формує у студентів розуміння ролі загальної психології у практичній діяльності, знання про психічні процеси та їхню регуляцію, а також вміння підбирати методики для розв'язання конкретних психологічних проблем. Основним замовником послуг психолога є людина, яка, незважаючи на здоров'я, відчуває труднощі у житті або взаємодії з оточенням.

Завдання курсу:

- засвоєння теоретико-методологічних основ психології;
- розвиток умінь аналізувати психологічні явища та підбирати адекватні методи їх дослідження;
- формування професійно-значущих рис особистості, творчого ставлення до професійної діяльності.

Зміст курсу: психологія як наука, сучасні напрями та методи психології, розвиток психіки, свідоме та несвідоме, структура особистості, активність, темперамент, характер, здібності, увага, пам'ять, мислення, інтелект, уява, емоції, почуття, воля, психологія статі.

5. Сучасні вимоги до професійної підготовки. У сучасних умовах професійна діяльність психолога потребує гнучкості, мобільності, творчого підходу та вміння швидко ухвалювати оптимальні рішення. Традиційних

технологій підготовки вже недостатньо, виникає потреба у використанні новітніх методик, підходів і дидактичних інструментів.

Педагогічні інновації – оновлення навчального процесу через нові форми, методи і технології навчання.

- Інновація як процес: створення нових структурних елементів навчання.
- Інновація як результат: появлення нових ідей, методів, методик.
- Види інновацій: абсолютно нові (без аналогів), відносно нові (оновлення існуючого), умовно нові (нові комбінації відомих елементів).

Інновації можуть впроваджуватися у: зміст навчання, технології навчання, організацію навчального процесу та управління освітніми установами.

6. Тренінги у психологічній підготовці. Тренінг – це комплекс практичних вправ, спрямованих на розвиток загальних та професійних умінь студентів. Вправи можуть бути:

- інтелектуальні (логіка, мислення);
- творчі (розвиток уяви);
- спрямовані на увагу та спостережливість.

Методи тренінгу зазвичай активні, проблемні, часто з використанням ігрових елементів, що стимулює внутрішні ресурси учасників. Професійний тренінг формує практичні дії, а також комунікативні навички, необхідні у професійному середовищі.

Етапи проведення тренінгу:

1. Підготовчий: формування структури тренінгу, розподіл ролей, створення сприятливого психологічного клімату, перевірка готовності учасників.

2. Основний: імітація професійної діяльності, введення проблемних ситуацій, управління групою та індивідуальною роботою, аналіз результатів, розвиток ситуацій, дискусії.

3. Заключний: підбиття підсумків, аналіз результатів та висновків.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ОСНОВ ПСИХОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням інноваційних технологій

Сучасні вимоги до діяльності практичних психологів, специфіка студентського контингенту та умови надання освітніх послуг у закладах вищої освіти, а також рівень розвитку педагогічної науки й практики в контексті застосування інновацій у навчальному процесі формують комплексну теоретичну основу для розробки системного підходу до навчання майбутніх практичних психологів основам психології за допомогою сучасних технологій. Цей підхід має враховувати не лише нормативні вимоги та наукові досягнення, а й специфіку сприйняття та засвоєння матеріалу студентами, рівень їхньої підготовки й мотивацію до активної участі у навчальному процесі.

Впорядкувати та систематизувати навчальний процес можна шляхом створення спеціальної моделі навчання, яка буде відображати взаємозв'язок між усіма його складовими. Модель у даному контексті розглядається як певна репрезентація оригіналу – об'єкта, який вивчається. Вона може бути як реальною, матеріальною, так і уявною, розумовою конструкцією, що заміщає оригінал для дослідження його властивостей, які важливі для певної наукової чи практичної мети.

У теорії моделювання під оригіналом розуміють будь-який об'єкт, систему, підсистему або процес, який підлягає вивченню. Це поняття охоплює як реально існуючі об'єкти, так і ті, що тільки проєктуються; воно може стосуватися явищ, режимів або процесів, які відбуваються в них. У такому розумінні, моделлю стає відображення оригіналу через інший об'єкт

або процес, що дозволяє вивчати його характеристики за допомогою подібних або навіть уявних систем.

Модель – це свого роду аналог оригіналу, який, хоча й не є точним копіюванням, відображає ключові властивості та забезпечує досліднику можливість працювати з ними. Важливо відзначити, що поняття моделі не тотожне аналогії: аналогія відтворює лише поверхневі або умовні співвідношення, тоді як модель закріплює суттєві риси об'єкта та його структурні зв'язки. Таким чином, модель виступає допоміжним об'єктом, що дозволяє досліджувати оригінал більш ефективно, отримуючи інформацію, яка складно або неможливо здобути безпосередньо.

В освітньому процесі модель виконує роль не лише знаряддя дослідження, а й засобу формування уявлень про об'єкт. Вона кодує інформацію про реальні системи, процеси чи явища та створює можливість розширити розуміння студентами закономірностей їхньої поведінки. Моделі є специфічною формою абстракції, де суттєві зв'язки об'єкта відображаються у наочно сприйманих і уявних конструкціях. Це дозволяє об'єднати індивідуальні та загальні характеристики об'єкта, висуваючи на перший план найважливіше.

Необхідно підкреслити, що наочно-образне представлення суттєвих зв'язків об'єкта не є прямим відображенням первинного сприйняття. Моделі та пов'язані з ними уявлення є результатом складної розумової діяльності, що включає переробку сенсорної інформації та її систематизацію. У цьому сенсі модель одночасно є і продуктом пізнання, і засобом його здійснення.

Для педагогічного моделювання характерні наступні етапи:

- вступ у процес моделювання та вибір методологічних основ, які дозволяють якісно описати об'єкт дослідження;
- формулювання завдань моделювання;
- створення моделі з визначенням взаємозв'язків між ключовими елементами, параметрів об'єкта та критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методів вимірювання;

- перевірка валідності моделі у вирішенні поставлених завдань;
- застосування моделі у педагогічному експерименті;
- аналіз та інтерпретація результатів моделювання.

У контексті формування професійно-педагогічних компетентностей у майбутніх психологів ці процедури дозволяють встановити чіткий зв'язок між основними дидактичними складовими освітнього процесу, сприяючи більш ефективному засвоєнню знань і розвитку навичок.

Модель навчання формується на основі взаємодії викладача та студентів, які об'єднані спільними цілями, змістом навчання та методами підготовки. Цілі та зміст навчання формують складну ієрархічну структуру, що відображає диференційовані вимоги до підготовки фахівців та включає ключове поняття – «професійна підготовка». Однак навіть чітко визначені вимоги та зміст навчального матеріалу не гарантують автоматичної ефективності навчального процесу, оскільки важливе значення має якість взаємодії між викладачем і студентами.

Контакт між педагогом та студентами має бути організований таким чином, щоб навчальні дії були цілеспрямованими, активними, продуктивними, доступними та цікавими. Досягти цього можна шляхом застосування сучасних технологій навчання, що поєднують традиційні методи з інноваційними підходами. Саме комбінування перевірених і новаторських технологій дозволяє забезпечити оптимальні умови для розвитку професійних компетенцій, формування практичних навичок та мотивації до активної участі у навчальному процесі.

Рис. 2.1 Модель навчання майбутніх практичних психологів основ психології засобами інноваційних технологій

2.2. Способи навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням тренінгових технологій

Психологічний тренінг: концепція та специфіка. Психологічний тренінг (ПТ) являє собою особливу форму колективної діяльності, яка поєднує взаємодію людей із власними внутрішніми ресурсами, обмеженнями, правилами поведінки та труднощами, що виникають у процесі взаємодії. Він відрізняється тим, що здатний розвивати нові компетенції учасників, відкривати додаткові психологічні можливості та формувати навички, які не завжди можна отримати в традиційних умовах навчання. Головна особливість ПТ полягає в тому, що знання та навички засвоюються через особистий досвід, емоційне проживання та активну поведінкову діяльність, а не тільки через інтелектуальне сприйняття. Таким чином, тренінг стимулює активну життєву позицію і сприяє розвитку здатності діяти в реальних соціально-психологічних контекстах.

Психологічний тренінг – це також форма навчальної активності, що дозволяє людині самостійно формувати власні соціальні та психологічні компетенції, розвивати уміння налагоджувати продуктивні міжособистісні контакти, аналізувати соціальні ситуації з різних точок зору, зокрема позиції партнера. Він сприяє розвитку навичок самопізнання, розуміння інших людей та здатності до гнучкої адаптації у спілкуванні.

Початок тренінгової роботи. Разом із великими потенційними можливостями ПТ пов'язані його природні обмеження. Ефективне включення у тренінг передбачає певний рівень психологічної готовності: здатність усвідомлено включатися в діяльність групи, навчатися новим навичкам та співпрацювати з іншими учасниками. Учасник повинен бути відкритим до сприйняття світу як нових можливостей, а не тільки як віддзеркалення власних проблем чи внутрішніх конфліктів.

Важливо уникати ситуацій, коли учасники «випадають» у клієнтську позицію, очікуючи терапевтичної допомоги від ведучого чи групи навіть у

базових вправах. Це заважає ефективному засвоєнню соціально-психологічних навичок та ускладнює зворотний зв'язок, адже люди фокусуються на власних нерозв'язаних переживаннях, а не на поведінці інших.

Щоб підвищити результативність, перед основним тренінгом рекомендується попередньо проробити особистісні питання учасників через спеціальні підготовчі групи або серію індивідуальних консультацій. Перевага групової роботи полягає в тому, що вона надає початковий досвід взаємодії, формування відносин і взаєморозуміння, що надзвичайно важливо для подальшого тренінгу.

Вступне слово та організаційні моменти. Перший етап групової роботи починається з організаційного звернення ведучого, у якому учасників ознайомлюють з цілями, завданнями та процедурою тренінгу. Вступне слово має не лише інформативний характер, а й психологічну функцію адаптації: учасники звикають до один одного, до особливостей комунікації ведучого та набувають внутрішнього темпу роботи, який збережеться протягом тренінгу. Цей темп має бути природним для ведучого, інакше його неможливо буде підтримувати.

На цьому етапі можливо формально вводити правила роботи групи, проте більшість норм учасники поки сприймають лише умоглядно, а не практично. Рекомендується починати з організаційних правил, таких як:

- принцип «нуль-нуль» (своєчасний початок і закінчення занять, своєчасне повернення після перерв);
- звертання на «ти» та використання імен без по батькові (для роботи з підлітками та дітьми правила можуть модифікуватися);
- участь у тренінгу «від початку до кінця»;
- конфіденційність інформації;
- принцип «тут і зараз» (актуальне проживання сьогоденних переживань у груповій взаємодії).

Інші правила, пов'язані з поведінкою та комунікацією, вводяться поступово, виходячи з досвіду учасників під час вправ. Наприклад:

- висловлювання тільки від свого імені;
- звернення безпосередньо до конкретного учасника;
- заборона оцінювати особистість інших, дозволяється лише опис поведінки та власних переживань;
- активна участь за бажанням;
- право говорити й обов'язок слухати інших.

Ведучий повинен послідовно підтримувати дотримання цих правил, коригуючи учасників, поки вони не стануть внутрішньою нормою групової взаємодії.

Знайомство учасників.

Етап знайомства завжди присутній у тренінгу, але його форма та тривалість залежать від того, наскільки учасники знайомі між собою та з ведучим:

1. Повна незнайомість між учасниками: процес знайомства потребує більше часу для запам'ятовування імен, взаємопідтримки та самопред'явлення.
2. Учасники знайомі один з одним, ведучий новий: основна увага на ведучому, а учасники долучаються за потреби.
3. Всі знайомі між собою і з ведучим: завдання зводяться до самопред'явлення та взаємопідтримки, акцент на актуальному стані та очікуваннях.

При першому типі групи практикують кола знайомства з короткими відповідями на питання про очікування та побоювання. Потім додаються асоціативні вправи: порівняння учасників із камінням, рослинами, погодою, предметами побуту тощо. Психогімнастичні вправи включають передачу предметів, відчуттів чи емоцій по колу, щадячи особистісні межі учасників і поступово вивільняючи групову енергію.

При знайомстві дорослих груп використовують, наприклад, передачу символічних предметів (квітка, кавун, «бруд») і завершують «очищенням», яке допомагає розслабитися. Для підлітків та молодших учасників вправи більш м'які, з акцентом на безпеку та контроль агресивних проявів. Після психогімнастики учасники описують свій актуальний стан та настрій.

Інші вправи включають:

- «Інтерв'ю» – учасники готують і задають питання один одному, формуючи ситуацію прес-конференції;
- «Образ групи» – малювання символічних образів, що відображають стан групи;
- самопред'явлення через девіз або герб, що відображає індивідуальне ставлення до тренінгу.

Поступово після етапу знайомства органічно вводяться всі правила роботи групи, оскільки учасники вже отримали первинний досвід взаємодії, і ці норми сприймаються набагато ефективніше.

Організаційна структура тренінгової роботи.

Участь у будь-якому тренінговому заході завжди ґрунтується на добровільності. Це означає, що жоден фахівець чи педагог не може бути змушений брати участь у психологічному тренінгу як у обов'язковому елементі свого робочого графіка. Якщо переносити цю ідею на освітню практику, то неможливо примусити вчителя відвідувати тренінг, навіть якщо у розкладі передбачено урок із психології з інтегрованими елементами рольової гри та практичними вправами для відпрацювання комунікативних навичок. Адміністрація школи може зобов'язувати викладача бути присутнім на семінарі, наприклад, із теми «Ефективне спілкування», але ніхто не має права примушувати його до активної взаємодії з колегами, обміну зворотним зв'язком чи розвитку певних компетентностей – це суперечить етичним нормам, неефективно та потенційно небезпечно для психологічного стану учасника.

Навіть ті, хто погоджується на участь у тренінгу, повинні мати повну інформацію про його зміст та форму, щоб приймати рішення свідомо. Рекомендується провести попередню консультацію, під час якої розповісти про структуру занять, методи роботи, необхідність активної позиції, готовність відкриватися перед іншими учасниками, ділитися переживаннями та думками, а також адаптуватися до нового досвіду. Ключове питання – чи готова людина до такого процесу і наскільки він їй потрібен.

Особливої уваги потребують випадки, коли тренінг призначає керівник організації, а співробітники фактично змушені в ньому брати участь. Ведучому варто заздалегідь пояснити керівнику і всім учасникам, що вони можуть покинути групу у будь-який момент. Проте часто рекомендується все ж порадити не приймати остаточного рішення одразу, а дати можливість хоча б протягом першого дня повністю включитися у роботу. Така установка може бути неефективною, якщо співробітники добре знають керівника і очікують санкцій у разі виходу з тренінгу.

Особливі труднощі виникають у виїзних тренінгах, де учасники фізично не можуть залишити групу протягом тривалого часу. У таких умовах необхідно ретельно планувати роботу: передбачати тривалі «розігрівні» етапи, позитивне підкріплення та методи взаємної підтримки. Обговорення та вправи повинні будуватися так, щоб ті, хто психологічно не готовий до інтенсивної роботи, відчували себе захищеними.

Концептуальна основа тренінгу.

За класифікацією В.М. Розіна, методи психології можна поділити на три групи: методи вивчення, методи життєвиявлення та методи життєзадуманості. До останніх належать ті, які трансформують внутрішній світ людини через взаємодію з психологом. Прикладами є психоаналіз, гуманістична психологія та соціально-психологічні тренінги.

Успішний тренер не обирає теми та вправи випадково. За кожною дією стоїть певна концепція людських відносин. Ведучий через вправи передає

учасникам власне бачення взаємодії людей, формує підхід до спілкування та оцінки поведінки.

Основні етапи та принципи тренінгового процесу.

При побудові тренінгу спілкування на гуманістичних засадах ключовим є розвиток довірчих контактів, повага до власної та чужої позицій, а також опір маніпуляціям.

Перший етап – формування уявлення про концепцію людських відносин, яку ведучий прагне донести.

Другий етап – визначення логіки тренінгового процесу. Традиційно виділяють три фази комунікації:

1. Встановлення контакту
2. Обмін інформацією та емоційний взаємозв'язок
3. Завершення взаємодії

Тематика занять підбирається відповідно до цих фаз. Основні напрямки:

- встановлення контакту на вербальному та невербальному рівні, вихід із контакту;
- підтримка і зворотний зв'язок;
- розпізнавання та вираження емоцій;
- міжособистісні позиції у спілкуванні;
- групова динаміка та розвиток ціннісних орієнтирів;
- активне слухання і я-повідомлення;
- колективне прийняття рішень, переговори та конфлікти;
- переконання та аргументація власної позиції.

Часові рамки та частота занять.

Оптимальна тривалість тренінгу складає від 24 до 40 академічних годин, робочий день – від 8 до 10 годин (мінімум 6). Заняття слід проводити у спеціально виділені дні, позбавлені інших обов'язків учасників, наприклад під час канікул чи вихідних. Тривалість менше 4 годин не дозволяє створити ефективну тренінгову атмосферу.

Якщо заняття короткі (4–5 годин), доцільно проводити їх щодня або кілька разів на тиждень. Для довготривалих блоків (10 годин) – раз на тиждень, перші два заняття краще проводити підряд, щоб створити завершений досвід і уникнути емоційного напруження учасників.

Види тем та їх відпрацювання.

Одноразові теми відпрацьовуються цілесно, як завершений блок.

Теми, що проходять через весь тренінг, наприклад, зворотний зв'язок та взаєморозуміння, відпрацьовуються поступово, ускладнюючись відповідно до рівня групи.

Особлива увага приділяється розвитку групової динаміки: ведучий стимулює процеси, які сприяють ефективному засвоєнню навичок спілкування, при цьому регулюючи відхилення від основної мети тренінгу.

Сценарій відпрацювання теми.

При роботі з конкретними фазами комунікації структура тренінгу виглядає так:

1. Розминка – тематичні вправи або короткі рольові ігри.
2. Діагностика проблеми – виконання коротких завдань або міні-гри для виявлення поведінкових моделей.
3. Теоретична частина – введення понять, правил, технологій.
4. Практичне відпрацювання навичок – серія вправ.
5. Узагальнення – рольові ігри, де учасники застосовують освоєні навички.
6. Рефлексія – обговорення, аналіз емоцій та дій.
7. Підтримка та зворотний зв'язок – інтеграція отриманого досвіду.
8. Приклад: тема «Позиції зверху, знизу та нарівні».
9. Розминка: короткі сценки в парах, обмін враженнями.
10. Діагностична вправа: роль начальника та співробітника, спроби впливати на поведінку іншого.

11. Теорія: пояснення трьох типів позицій, їхніх можливостей і обмежень.
12. Практика: трійки, де кожен проживає всі позиції, обговорення почуттів.
13. Узагальнююча гра: «Адміністратор готелю» – застосування позицій у моделюваній ситуації.
14. Рефлексія: обговорення, зворотний зв'язок, підсумки.
15. Завершальна вправа на згуртованість («Живі руки»).

Психогімнастика у тренінгу.

Психогімнастика є допоміжним елементом тренінгу: розминка, перехід між темами, підтримка атмосфери. Вибір вправ повинен бути обережним, щоб не створювати надлишкову енергію, яка заважатиме фокусуванню на основних навичках.

Психологічний тренінг – це не просто набір вправ, а жива взаємодія, атмосфера і особливий психічний стан учасників. Найголовніше – це концепція людських відносин, яку ведучий втілює через продуману технологію роботи, особистісний підхід і професійне керівництво процесом.

2.3. Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики навчання майбутніх практичних психологів основ психології з використанням тренінгових технологій

Емпірична оцінка ефективності розроблених педагогічних підходів, що трансформували традиційну методику підготовки майбутніх практичних психологів, проводилась за допомогою комплексного застосування кількох взаємопов'язаних інструментів. Ці заходи включали: інтерв'ю з провідними викладачами дисциплін, що входять до навчального плану студентів, зокрема курсу «Основи психології» в Українській інженерно-педагогічній академії; анкетування студентів щодо оцінки результатів нових навчальних технологій; а також педагогічний експеримент, спрямований на визначення

змін у рівні навчальної успішності студентів у контексті впровадження інноваційних технологій.

Інтерв'ю з викладачами включало детальний аналіз таких аспектів:

- Частота та характер змін у професійних вимогах до практичних психологів, що реалізуються у сучасному робочому середовищі.
- Реакція освітньої програми на ці зміни та ефективність адаптації процесу підготовки фахівців до нових вимог.
- Заходи, реалізовані в останні роки з метою удосконалення професійної підготовки студентів.
- Методологічні підходи, які використовуються у навчальних групах, включаючи традиційні та інноваційні форми організації навчального процесу.
- Достатність існуючих інноваційних технологій та ефективність їх використання.
- Пріоритетність застосування конкретних інноваційних засобів навчання та мотиваційних методів, а також причина їх вибору чи відмови від використання певних технологій.
- Роль та частота використання тренінгових технологій у підготовці майбутніх практичних психологів.
- Сприйняття викладачами ефективності тренінгових технологій і їх відповідність сучасним вимогам до якості підготовки фахівців.
- Переваги та недоліки запропонованих інноваційних підходів з позиції практикуючих педагогів.
- Достатність наданих рекомендацій для викладачів та студентів щодо реалізації інноваційних методик.
- Пропозиції щодо вдосконалення розроблених навчальних технологій.

Після впровадження педагогічних заходів було проведено анкетування студентів для оцінки практичної ефективності нових методик. Структура

анкети була продумана з урахуванням психологічних та методичних аспектів:

1. Вступна частина містила інформацію про організатора опитування, його мету, способи використання даних, гарантії анонімності, детальні інструкції щодо заповнення анкети та подяку за участь.

2. Основна частина анкети поділялась на:

- Вступні питання, які сприяли залученню респондента та підготовці до основного блоку;

- Основні питання, спрямовані на оцінку ефективності, доступності та доцільності впроваджених інноваційних технологій;

- Підсумкові питання, що були легшими для відповідей і враховували рівень втоми респондента;

- Блок соціально-демографічних характеристик, який допомагав зіставити відповіді з контингентом студентів.

3. Завершальна частина анкети містила слова подяки за активну участь.

Студентам пропонувались питання, що дозволяли оцінити різні аспекти застосування тренінгових технологій у навчальному процесі. Для наочності наведемо приклади питань та можливих відповідей:

1. Організація навчального тренінгу:

- Рівень високий, структура зрозуміла, завдання та групи чітко визначені;

- Загалом все зрозуміло, але окремі моменти вирішувалися під час тренінгу;

- Організація незадовільна, наявні численні непорозуміння та дисгармонія у взаємодії учасників.

2. Швидкість залучення до завдань:

- Стимулювало швидке включення, завдання доступні та зрозумілі;

- Затримка через певні організаційні труднощі;

- Багато часу витрачено на встановлення робочого настрою та роз'яснення завдань.

3. Роль викладача:

- Підтримує роботу групи, не нав'язує думки, оперативно реагує на зміни;

- Час від часу перебирає ініціативу на себе;

- Заважає процесу, проявляє байдужість до роботи студентів.

4. Вплив на інтерес до дисципліни та професії:

- Значно підвищив зацікавленість та розширив розуміння матеріалу;

- Нейтральний вплив;

- Негативний ефект, відчуття відторгнення від матеріалу.

5. Зрозумілість матеріалу після тренінгу:

- Стала більш системною та доступною;

- Частково зрозуміліше;

- Рівень розуміння не змінився, місцями виникла плутанина.

6. Бажання застосовувати тренінги у майбутньому:

- Вважаю доцільним впровадження в інших темах;

- Можливо за умови покращеної організації;

- Вважаю непотрібним.

Паралельно було проведено педагогічний експеримент. Для цього контрольну групу становили студенти попереднього року, а експериментальну – студенти поточного набору. Порівняння базових показників успішності, умов навчання та контингенту студентів показало їх майже повну ідентичність. Це дозволило зробити висновок, що будь-які позитивні зміни у навчальній успішності експериментальної групи є наслідком впровадження інноваційних тренінгових методик, а не відмінностей у підготовці чи рівні студентів.

Реалізація інноваційних підходів дала змогу оцінити не лише академічні результати студентів, а й їх комунікативні, організаційні та професійні компетенції, що є ключовими для майбутньої практичної

діяльності. Крім того, студентам надавалась можливість самостійно аналізувати навчальний матеріал, обговорювати його у групах, застосовувати знання на практиці та формувати індивідуальні підходи до вирішення навчальних і професійних завдань.

Порівняння результатів контрольних зрізів той рік і цього року з курсу довів ефективність розробленої методики навчання (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Порівняння середніх значень навчальної успішності студентів контрольної та експериментальної груп

Висновки до другого розділу

1. Дослідження в галузі педагогічного моделювання показують, що під поняттям «модель» слід розуміти об'єкт, який може існувати як реально, так і у вигляді уявного образу, і який виконує функцію заміщення оригінального об'єкта у процесі пізнання. Така модель відтворює важливі властивості та характеристики досліджуваного явища, необхідні для наукового аналізу. Основна мета моделювання полягає у тому, щоб на підставі вивчення цієї моделі отримати достовірну інформацію про закономірності та зміни, що відбуваються в реальному об'єкті, не втручаючись безпосередньо в його природний стан. Таким чином, модель слугує своєрідним «інструментом пізнання», що дозволяє досліднику прогнозувати поведінку або розвиток оригіналу.

2. Для реалізації моделювання навчального процесу з основ психології нами були сформовані послідовні процедури, що включають:

- вступне занурення у проблематику навчання та обґрунтування методологічних засад моделювання;
- детальний опис об'єкта дослідження та його ключових характеристик;
- визначення цілей та завдань, що повинні бути досягнуті у процесі моделювання;
- побудову моделі з розмежуванням взаємозв'язків між складовими об'єкта, встановленням параметрів і критеріїв оцінки змін;
- обрання та обґрунтування методик вимірювання показників моделі;
- перевірку валідності створеної моделі у контексті поставлених завдань;
- використання моделі безпосередньо у педагогічному експерименті;
- інтерпретацію отриманих результатів з урахуванням специфіки навчального процесу.

3. Модель навчання, яка спирається на застосування інноваційних технологій, формують викладач та студенти відповідної спеціальності, взаємодія яких будується на спільних цілях, змісті та технологіях професійної підготовки. Цілі та зміст навчання мають ієрархічну структуру, що виникає через диференціацію загальних вимог до підготовки фахівців, і передбачає формування компетенцій, необхідних для ефективного виконання професійних функцій у майбутньому.

4. Професійна підготовка майбутніх практичних психологів повинна максимально наближатися до реальних умов їхньої майбутньої діяльності. Це означає, що процес навчання має включати поступове залучення студентів до вирішення конкретних професійних задач та ситуацій, наближених до реальних. У цьому контексті особливе значення набувають інноваційні підходи: навчання у спільних групах, диференційовані рівні навчання, тренінгові методики, що забезпечують розвиток практичних навичок, комунікації та здатності до творчого вирішення проблем.

5. Удосконалено низку практичних занять з базових дисциплін психології, що включають використання тренінгових технологій. Підготовка до таких занять потребує ретельного планування як з боку викладачів, так і студентів. Викладачі готуються шляхом поглибленого опрацювання теми, розробки сценарію заняття, надання інструкцій студентам і контролю за їхньою підготовкою. Студенти допускаються до участі у заняттях лише за умови належного виконання підготовчих завдань, оформлення матеріалів, а також демонстрації знань під час презентацій або практичних вправ відповідно до встановлених критеріїв оцінювання.

6. Ефективність впровадження розроблених інноваційних навчальних методів перевірялася експериментально. До цього залучалися такі методи: бесіди з досвідченими викладачами психології, анкетування студентів щодо ефективності нових підходів, а також педагогічний експеримент для визначення рівня змін у навчальній успішності. Для експерименту була сформована контрольна група на основі попередніх показників успішності

студентів, а експериментальна група включала студентів поточного року. Порівняння результатів середньої успішності, умов навчання та складу студентів показало, що обидві групи були співставними, що дозволило припустити, що впровадження інноваційних технологій стало основним чинником змін у навчальних результатах. Аналіз результатів контрольних зрізів за минулий і поточний рік довів ефективність запропонованої методики та її позитивний вплив на успішність студентів.

ВИСНОВКИ

1. Основна мета та сутність практичної психології

Практична психологія існує для того, щоб надавати психоемоційну та поведінкову підтримку людям у повсякденних та професійних сферах їхнього життя. Ця галузь психології поєднує в собі елементи мистецтва взаємодії з людьми та фундаментальні знання прикладної психології, спрямовані на практичне використання наукових концепцій. Практичні психологи займаються розробкою методів і підходів, які допомагають вирішувати індивідуальні проблеми, поліпшувати якість життя та сприяти розвитку особистості.

На відміну від фундаментальної психології, що зосереджена на дослідженні та поясненні загальних закономірностей психіки, практична психологія спрямована на непосредну допомогу людині. До ключових методів належать психодіагностика, психотерапія, психокорекція, психологічне консультування та різноманітні розвивальні програми. Основна специфіка цих знань полягає в їхній конкретності та безпосередній користі: психолог працює з конкретними людьми, вирішуючи реальні ситуації та формуючи практично значущі результати своєї діяльності.

2. Професійні функції практичного психолога

Згідно з посадовими обов'язками, психолог на підприємстві або в організації виконує такі завдання:

1. Досліджує вплив психологічних, економічних та організаційних умов на продуктивність праці, розробляє заходи щодо покращення робочого середовища та ефективності діяльності співробітників.

2. Розробляє проєкти планів та програм соціального розвитку, визначає ключові психологічні фактори, що впливають на працездатність і мотивацію персоналу.

3. Спільно з фізіологом проводить обстеження працівників, визначає їхні індивідуальні особливості, оцінює умови праці та потенціал для професійного розвитку.

4. Бере участь у експериментах, що досліджують вплив робочих умов на психічний стан персоналу.

5. Аналізує психологічні та поведінкові аспекти трудових процесів.

6. Співпрацює з соціологами та іншими фахівцями щодо вирішення завдань соціального розвитку колективу.

7. Виявляє проблеми в організації праці, такі як плинність кадрів, низька продуктивність чи порушення дисципліни, та пропонує шляхи їх усунення.

8. Розробляє професіограми та психологічні характеристики посад, враховуючи вплив виробничого середовища на нервово-психічне навантаження, і дає рекомендації щодо оптимального використання потенціалу працівників.

9. Допомагає у професійній адаптації молодих спеціалістів та нових працівників.

10. Підготовлює рекомендації щодо впровадження результатів психологічних досліджень у виробничу практику, удосконалює організацію праці та режим відпочинку, покращує морально-психологічний клімат колективу та контролює їх реалізацію.

11. Аналізує причини плинності кадрів, організовує адаптаційні заходи та підтримує стабільність персоналу.

12. Бере участь у формуванні трудових колективів та оптимізації робочих процесів з урахуванням технологічних та ергономічних вимог.

13. Консультує керівництво та кадрові служби щодо соціально-психологічних аспектів управління.

14. Виконує службові доручення безпосереднього керівника.

3. Знання та компетенції студентів

Студент-психолог повинен володіти розширеним набором знань:

- Основні поняття психології: психіка, психічні процеси та стани, властивості особистості, активність, потреби, мотиви, індивідуальні особливості, суб'єкт, темперамент, характер, здібності.
- Теоретичні напрями: біхевіоризм, гуманістична психологія, фрейдизм, неофрейдизм та ін.
- Пізнавальні та емоційні процеси: відчуття, сприймання, пам'ять, уява, мислення, увага, емоції, почуття, воля.
- Соціальні та гендерні аспекти: стать, гендер, гендерна роль, статева ідентифікація, маскулінізація, фемінізація.
- Механізми психічної діяльності: свідоме, несвідоме, надсвідоме, регулятивні та спонукальні механізми, адаптація, сенсорні пороги, інтуїція, інсайт.

Компетенції включають:

- Загальна: аналіз психічних явищ, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування розвитку психічних процесів, вибір ефективних методів впливу на психіку.
- Предметна: діагностика психічних процесів та станів, підбір методів дослідження, аналіз індивідуально-типологічних особливостей, оцінка розвитку когнітивної та емоційної сфер, застосування вправ і методик для вдосконалення психічних процесів, розуміння фізіологічних та нейрофізіологічних основ психіки, формування професійних рекомендацій.

4. Роль курсу «Основи психології»

Курс «Основи психології» формує базові знання та навички майбутніх практичних психологів, забезпечуючи їхнє розуміння місця психології у вирішенні життєвих та професійних проблем людини. Основна ціль курсу – підготувати студентів до роботи з людьми, які відчувають труднощі у житті, не почувають себе щасливими або стикаються з проблемами у міжособистісних стосунках.

5. Завдання курсу

- Освоєння теоретико-методологічних принципів психології та її функцій.
- Навчання підбору методик для вирішення практичних та теоретичних завдань.
- Формування етичних компетенцій та розуміння індивідуальних особливостей психіки.
- Розвиток професійно-значимих властивостей особистості та творчого ставлення до професії.

6. Структура курсу

1. Психологія як наука.
2. Сучасні напрями психології.
3. Методи психологічного дослідження.
4. Розвиток психіки: онтогенез і філогенез.
5. Структура психіки: свідоме і несвідоме.
6. Особистість: структура, розвиток, активність.
7. Темперамент.
8. Характер.
9. Здібності.
10. Увага.
11. Відчуття та сприймання.
12. Пам'ять.
13. Мислення.
14. Інтелект.
15. Уява та уявлення.
16. Почуття та емоції.
17. Воля.
18. Психологія статі.

7. Актуальність інновацій у підготовці психологів

Сучасна професійна діяльність вимагає гнучкості, швидкого прийняття рішень та креативності, тому традиційні методи підготовки вже не забезпечують необхідного рівня компетентності. Потребу в нових підходах задовольняють педагогічні інновації, які включають оновлення форм, методів, технологій навчання та організації освітнього процесу.

Інновації можуть бути:

- Абсолютно нові: без аналогів.
- Відносно нові: удосконалення наявного.
- Умовно нові: нові комбінації знайомих елементів.

8. Тренінгові технології

Тренінг – це комплекс вправ, що розвиває як загальні, так і професійні навички. Вправи можуть бути:

- Інтелектуальні: розвиток логіки та мислення.
- Креативні: розвиток уяви та професійних здібностей.
- Вправи на увагу та спостережливість.

Тренінг складається з трьох етапів:

1. Підготовчий: налаштування учасників, перевірка готовності, формування сприятливого психологічного клімату.
2. Основний: імітація професійної діяльності, постановка проблемних завдань, аналіз результатів, дискусії.
3. Заклучний: підбиття підсумків, аналіз досягнутих результатів.

9. Педагогічне моделювання

Моделювання дозволяє створити матеріальну чи уявну копію об'єкта дослідження, що відображає ключові риси оригіналу. Це забезпечує можливість вивчати явища, переносючи знання із моделі на реальний об'єкт.

Процедури моделювання включають:

- Вибір методологічних підстав та опис предмета дослідження.
- Постановку завдань моделювання.
- Конструювання моделі, визначення параметрів та критеріїв оцінки.

- Перевірку валідності та застосування моделі в експерименті.
- Інтерпретацію отриманих результатів.

10. Інноваційна модель навчання психології

Модель навчання будується на взаємодії викладача і студентів, які спільно визначають цілі, зміст та технології підготовки. Структура навчального процесу диференційована відповідно до вимог професійної діяльності.

Підготовка студентів повинна максимально наближатися до реальних умов роботи психолога, що досягається шляхом:

- Навчання у співробітництві.
- Використання багаторівневого навчання.
- Тренінгових технологій.

Практичні заняття з базових дисциплін адаптовано для використання тренінгових методик, зокрема:

- Ретельна підготовка викладачів та студентів.
- Виконання завдань, презентацій та практичних вправ.
- Контроль та обговорення результатів.

11. Експериментальна перевірка ефективності

Для оцінки ефективності нових методик проведено педагогічний експеримент:

- Контрольна група – студенти попереднього року.
- Експериментальна група – студенти поточного року.
- Методи оцінки: бесіди з викладачами, анкетування, аналіз успішності.

Результати показали, що використання інноваційних технологій підвищує навчальну ефективність та дозволяє значно поліпшити засвоєння навчального матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія: [підр.для студ. вищ. навч. закл.] / Варій М.Й. – [3-тє вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
2. Васянович Г. П. Основи психології : навчальний посібник / Григорій Петрович Васянович– К. : Педагогічна думка , 2012. – 114 с.
3. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.П. Волкова. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. – 360 с.
4. Волошина В.В., Долинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук О.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн. – К.: Каравела, 2005. - 280 с.
5. Вступ до загальної психології: програмний довідник / укладач Л. К. Велитченко. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 357 с.
6. Глосарій основних термінів професійної освіти і навчання / упоряд. Т. М. Десятов ; за заг. ред. Н. Г. Ничкало. – К. : АртЕк, 2009. – 192 с.
7. Городиська В., Пантюк М., Міляєва В. Педагогіка та психологія вищої школи: тексти лекцій– Дрогобич:Редакційновидавничий відділ ДДПУ, 2014.–с.
8. Гуцало Е. Загальна психологія : Навчально-методичний посібник .-Цдпу 2020
9. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : моногр. / С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало, В. Л. Петренко [та ін.]; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
10. Дидактика : навч.-метод. комплекс / [уклад. М. С. Гордійчук, О. Ю. Попова]. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – 168 с.
11. Дидактичні основи професійної освіти: підручник / О.Е.Коваленко, Н.О. Брюханова., Н.В. Божко, В.В. Белікова, В.Б.Бакатанова; за ред.. О.Е.Коваленко/ Укр. інж.-пед. акад.- .Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. – 238 с.

12. Дистанційне та змішане навчання в школі. Путівник /Упоряд. Воротникова І.П. - К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020.- 48 с.
13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. - К.: Академвидав, 2014. - 304 с.
14. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. [текст] навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
15. Загальна психологія. / За загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. Підручник. - 2-ге вид., переробл. і доп. - Вінниця: Нова Книга, 2004.-704 с
16. Занюк С. Психологія мотивації та емоцій. – Луцьк, 2000.
17. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Навчально-методичний посібник / Оксана Пасічник, Юлія Єлфімова, Христина Чушак, Олена Шинаровська, Андрій Донець. - К.: 2021. - 92 с.
18. Інтерактивні технології: теорія та методика. Посібник для викладачів ПТУ, коледжів та всіх тих, хто цікавиться застосуванням інтерактивних технологій у навчальному процесі задля його вдосконалення /Пошетун О.І., Побірченко Н.С., Коберник Г.І., Комар О.А.,Торчинська Т.А. - Умань-Київ, 2008. – 94с.
19. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання: дидактичне проєктування: Підручник для студентів інж.-пед. спец. / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, Н. В. Корольова. – Харків : УПА, 2019. – 172 с.
20. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. – 172 с.
21. Красовська І. І. Сучасні освітні технології навчання. Типи та види уроків, методика їх вибору : метод. порадник / І. І. Красовська. – Чернігів, 2010. – 40 с.
22. Лебедик Л.В., Стрельніков В.Ю., Стрельніков М.В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: Навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-

технічної), фахової передвищої та вищої освіти / Л. В. Лебедик, В. Ю. Стрельніков, М. В. Стрельніков. – Полтава : АСМІ, 2020. – 303 с.

23. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. Навч. посіб. / Т. М. Лисянська, – К.: Каравела, 2019.

24. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 3-є вид., допов. / М'ясоїд П.А. – К.: Вища шк., 2004. – 487 с.

25. Максименко С.Д., Загальна психологія: навч.посіб. Київ: МАУП.- 2008.-272с.

26. Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. В. Малафійк. – К. : Слово, 2015. – 630 с.

27. Мацко, Л. А. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. / Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, В. Г. Годлевська. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 163 с.

28. Методика професійної освіти : навч. посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта» галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» / Д. О. Чернишев, К. І. Почка, Г. Л. Корчова, Ю. С. Красильник, М. В. Руденко. – Київ : Компринт, 2024. – 224 с.

29. Методика розробки дидактичних комплексів відповідно до вимог державних стандартів ПТО нового покоління : метод. посіб. / [Л. В. Нестерова, П. Г. Лузан, В. М. Манько та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проф.-техн. освіти. - Київ : Педагогічна думка, 2012. - 207 с.

30. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с.

31. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник (для студентів-психологів). К.: Ліра-К, 2019. 563 с.

32. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 630 с.

33. Особистісне професійне зростання: психологічні тренінги : навчальний посібник / за ред. Л.В. Долинської, О.В. Темрук. К. Каравела, 2019. 560 с.
34. Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник / Павелків Р.В. - К.: Кондор, 2012. – 576с. <https://westudents.com.ua/knigi/503-zagalna-psihologiya-pavelkv-rv.html>
35. Педагогіка та психологія вищої школи: навч.-метод. посібник для самостійної роботи студентів/ Автор-упорядник В.І. Староста. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 68 с.
36. Педагогіка. Практичний курс: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Т.Ф. Бельчева, С.С. Ізбаш, П.В. Бельчев – Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. -304 с.
37. Педагогічна майстерність: підручник для вищих пед. навч. закладів/ І. А. Зязюн [та інші] ; ред. І. А. Зязюн. - 2-ге вид., доп. і перероб.. - К.: Вища шк., 2004. - 424 с.
38. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання / Олена Пометун. - Київ : [Б. в.], 2007. - 141 с.
39. Проєктні технології навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів (для педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів)» : довідник / [Романов Л. А., Пащенко Т. М., Пятничук Т. В., Глущенко О. В., Шимановський М. М.] ; за заг. ред. Л. А. Романова. – Київ : ІПТО НАПН України, 2018. – 92 с.
40. Прокопенко Л.І. Дидактика : діагностика навчання : навч.-метод. посіб. / Л. І. Прокопенко, О. А. Біда, С. Є. Гриб ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Ін-т пед. освіти та освіти дорослих, Ін-т пед. освіти, соц. роботи та мистец. - Черкаси : ЧНУ, 2011. - 257 с.
41. Професійна освіта. Словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.

42. Професійні стандарти: теорія і практика розроблення / авт. кол. Л. І. Короткова, Л. Б. Лук'янова, Г. І. Лук'яненко та ін. - Київ : Педагогічна думка, 2011. - 220 с.
43. Руденко Л. А. Основи психології та педагогіки : навч. посібник. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. 146 с
44. Русинка І. І. Психологія: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 367 с. <https://westudents.com.ua/knigi/525-psihologiya-rusinka-van-.html>
45. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
46. Сліпчишин Л. В. Психолого-педагогічні основи впровадження сучасних підходів до навчання у ЗП(ПТ)О : навч.-метод. посіб. / Л. В. Сліпчишин. – Львів : Сполом, 2008. – 148 с.
47. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 265 с.
48. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с. <https://filos.lnu.edu.ua/wp->
49. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред.. О.І.Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004 – 192 с.
50. Теорія і практика вищої професійної освіти в Україні : навч. посіб. для магістрантів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» / [авт.-укл.: Т.О.Дороніна]. – Кривий Ріг : КДПУ, 2018. – 250 с.
51. Теорія та методика професійної освіти : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін [та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2012. – 390 с.
52. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Професіонал, 2004. – 215

53. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. / В. В. Ягоднікова. -тК.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009.- 80 с.

54. Якимович Т.Д. Основи дидактики професійно-практичної підготовки : навч.-метод. посіб. / Т. Д. Якимович ; Нац. акад. пед. наук України, Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти. - Київ : Педагогічна думка, 2013. - 137 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Особливості роботи практичного психолога в спортивній, медичній, економічній, юридичній та соціальній сферах

1. Психологія спорту

Психологія спорту досліджує закономірності розвитку психіки спортсмена та психологічні аспекти його діяльності у тренуванні й змаганнях. Основні напрями – психічна саморегуляція, управління емоційними станами до, під час і після змагань, а також аналіз ставлення спортсмена до успіху чи поразки.

Значну увагу приділяють соціально-психологічним аспектам командної взаємодії, взаєминам між спортсменами, тренерами, уболівальниками, питанням згуртованості колективів.

Головні завдання спортивного психолога:

- сприяння досягненню високих результатів і гармонійному розвитку особистості спортсмена;
- забезпечення сприятливих психологічних умов для спортивної діяльності;
- участь у підготовці спортсменів, погодження дій із тренерами;
- психологічна підтримка у конфліктних і стресових ситуаціях.

Ефективність роботи визначається професійною етикою, вмінням дотримуватись нейтральності, аналітичним мисленням, емоційною стабільністю та стресостійкістю.

2. Медична психологія

Медична психологія розглядає психічні чинники, що впливають на виникнення, перебіг і лікування захворювань, а також вплив хвороб на психіку людини. Це міждисциплінарна галузь, що об'єднує психологічні й медичні знання.

Основні напрями:

- патопсихологія (вивчення психічних розладів);
- нейропсихологія (аналіз змін психіки при ураженнях мозку);
- соматопсихологія (дослідження психічних проявів при соматичних захворюваннях);
- психофармакологія (вплив ліків на психіку).

Важливими методами є психодіагностика, спостереження, тестування, анамнез, бесіда.

Психолог бере участь у психотерапії (раціональній, сугестивній, психоаналітичній), психопрофілактиці та реабілітації хворих, допомагаючи відновити їхню працездатність, адаптацію та психологічну рівновагу.

3. Економічна психологія

Економічна психологія вивчає психологічні закономірності економічної поведінки людини, її мотивацію, сприйняття економічних рішень, ставлення до праці, грошей, підприємництва.

Основні сфери дослідження:

- ринок (психологія покупця, продавця, споживацька поведінка);
- бізнес (підприємництво, лідерство, інноваційність);
- суспільство (ставлення до економічної політики держави).
- Завдання економічного психолога:
 - формування позитивної мотивації до праці;
 - вивчення факторів ефективності колективів;
 - консультування підприємців і споживачів;
 - аналіз інноваційної поведінки;
 - профілактика економічних конфліктів.

Особлива увага приділяється психології маркетингу, менеджменту, підприємництва та працевлаштування.

4. Юридична психологія

Юридична психологія досліджує психічні аспекти поведінки людей у сфері права та правоохоронної діяльності. Вона сприяє підвищенню

ефективності правозастосовної практики, розробці методів профілактики правопорушень і професійній підготовці юристів.

Основні напрями:

- кримінально-правові дослідження (мотиви злочинів, емоційний стан злочинця, форма провини);
- судово-психологічна експертиза (оцінка здатності обвинувачених, потерпілих і свідків адекватно сприймати обставини);
- психологічне забезпечення правоохоронної діяльності (відбір кадрів, профілактика професійної деформації, допомога в екстремальних ситуаціях).

Психолог виступає посередником у розслідуванні, оцінює психологічний стан підекспертних, формує рекомендації для судових органів.

5. Соціальна психологія

Соціальна психологія аналізує закономірності взаємодії людей у групах, вплив соціального середовища на поведінку та свідомість особистості.

Основні напрями:

- соціальна психологія особистості (соціальні установки, стереотипи, процес соціалізації);
- соціальна психологія відносин і взаємодії (спілкування, конфлікти, соціальна перцепція);
- соціальна психологія малих груп (структура, лідерство, конформізм, згуртованість);
- соціальна психологія великих спільнот (психологія мас, натовпу, міжгрупових відносин).

Соціальний психолог досліджує міжособистісні відносини, сімейні стосунки, соціальні конфлікти, механізми впливу засобів масової комунікації, політичних процесів та реклами.

Сучасні напрямки прикладної соціальної психології – психологія управління, реклами, торгівлі, політична психологія, психологія сім'ї та релігії.

Таким чином, практичний психолог, незалежно від сфери діяльності – спортивної, медичної, економічної, юридичної чи соціальної – виступає посередником між людиною і її середовищем, допомагаючи гармонізувати внутрішній стан, розв'язати психологічні проблеми, оптимізувати діяльність та адаптуватися до змін. Ключові якості фахівця – професіоналізм, емпатія, етичність і здатність до саморегуляції.

Додаток Б

Зміст курсу «Основи психології», тематика практичних і лабораторних занять

Зміст курсу «Основи психології».

Тема 1. Психологія як наука.

Вступ до психології. Психологія як система знань. Предмет психології як науки. Природа психічного. Психологія як суспільна і природнича дисципліна. Місце психології в системі наук. Взаємозв'язок теоретичних і прикладних завдань психологічної науки і практики. Історія розвитку психологічної науки. Історія становлення психології як самостійної науки. Школи психології. Біхевіоризм, психоаналіз та ін. Галузі практичного застосування психології. Співвідношення наукової, життєвої, народної та парапсихології як джерел знань про психіку.

Тема 2. Сучасна психологія і перспективи її розвитку.

Виникнення наукової психології. Галузі сучасної психології: загальна, вікова, соціальна, педагогічна, медична, космічна, експериментальна психологія, психофізика, психофізіологія, зоопсихологія та ін. Напрями сучасної психології: біхевіоральний, глибинна та вершинна психологія, фройдизм, індивідуальна психологія, аналітична психологія, неофройдизм, гештальтпсихологія, гуманістичний напрям, екзистенціальна, генетична психологія, когнітивна психологія, трансактний аналіз та ін. Школи вітчизняної психології (культурно-історична теорія Л.С.Виготського, концепція діяльності О.М.Леонтьєва, концепція Г.С.Костюка та ін.). Центри психологічної науки в Україні. Позитивістська, гуманістична та духовна парадигми психології. Методологічні принципи сучасної психології. Завдання і перспективи розвитку психології.

Тема 3. Методи психологічного дослідження.

Проблема методу психологічного дослідження та його значення для науки. Наукові методи психології: організаційні (лонгітюдний, комплексний,

порівняльний), емпіричні (спостереження, самоспостереження, експеримент (лабораторний, природний, формуючий), бесіда, анкети, тести та ін.), методи обробки даних (кількісної та якісної), інтерпретаційні (генетичний, структурний, системний). Методи активного впливу на особистість: психоконсультування, психокорекція, психотренінг, психотерапія та реабілітація. АСПН як метод вивчення несвідомої сфери психіки. Поняття про психологічне дослідження. Етапи психологічного дослідження. Вимоги до застосування методів психологічного дослідження. Етика психологічного дослідження. Психологічне обстеження та його методи. Методи і методики вивчення вчителем учня.

Тема 4. Розвиток психіки: онтогенез та філогенез.

Еволюція та розвиток психіки. Походження і розвиток психіки в процесі біологічної еволюції та історичного поступу людства. Будова нервової системи: центральна (головний та спинний мозок) та периферична (соматична та автономна системи). Будова головного мозку, функції його вищих структур. Латералізація головного мозку. Наслідки враження асоціативних ділянок мозку. Основні форми прояву психіки: психічні процеси, стани, властивості. Функції психіки: взаємозв'язок відображальної та регулятивної функцій. Об'єктивний характер психічних закономірностей. Поняття психічного здоров'я. Ненормативний психічний розвиток. Резерви розвитку психіки. Прийоми активізації резервів психіки.

Тема 5. Багаторівнева структура психіки людини: свідоме та несвідоме.

Основні концепції щодо розгляду проблем свідомості. Передумови виникнення і розвитку свідомості як вищої форми відображення дійсності. Свідомість, психіка, мислення і самосвідомість. Поняття несвідомого та підсвідомого.

Тема 6. Особистість: загальна психологічна характеристика, структура, розвиток.

Визначення особистості. Особистість: традиційний підхід. Основні теорії особистості: теорія особистості З.Фрейда, особистість у контексті

теорії життєвих відношень, індивідуальна психологія А.Адлера, соціокультурна теорія К.Хорні, гуманістична теорія А.Маслоу, теорія поля К.Левіна, трансактний аналіз Е.Берна, особистість в контексті біоенергетичної теорії В.Райха. Проблема розвитку особистості в аналітичній психології. Гуманістичні теорії особистості, культурно-історична теорія Л.С.Виготського, логотерапія В.Франкла, особистість у теорії С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонтьєва, Б.Г.Ананьєва, концепція особистості Г.С.Костюка та ін. Особистість у контексті теорії життєвих відношень. Індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність, людина. Структура особистості. Я – концепція. Структура Я – концепції: 1) когнітивна складова (Я – образ та його види); 2) емоційно – оцінна (само ставлення, самооцінка та її види та типи, цінності як критерії оцінювання); 3) поведінкова складова. Самооцінка та її роль в становленні особистості, рівень домагань, рефлексія та ін. Самосвідомість та саморегуляція. Закономірності функціонування самосвідомості. Механізми захисту Я. Умови та рушійні сили розвитку особистості. Періодизація психічного розвитку особистості та етапи життєвого шляху. Особистість як об'єкт та суб'єкт самотворення. Саморозвиток особистості. Особистість та міжособові стосунки. Особистість як соціальний, психологічний, етнічний, моральний та духовний феномен.

Тема 7. Активність особистості.

Поняття про активність. Види та типи активності. Інструментальна основа активності: вміння, навички, операції, звички та їх особливості. Діяльність. Зміст і психологічна структура діяльності. Зовнішня та внутрішня структури діяльності. Види діяльності: гра, навчання, праця. Спілкування. Психологія впливу при спілкуванні. Діяльність і поведінка. Екстериоризація, інтериоризація. Усвідомлені та автоматизовані компоненти діяльності. Індивідуальний стиль діяльності. Поняття провідної діяльності. Фактори ефективності діяльності. Мотиваційна (спонукальна) сфера особистості як джерело активності: потреби, мотиви, цілі, переконання, ціннісні орієнтації,

ідеали, наміри, інтереси, установки, диспозиції та ін. Спрямованість спонукальної сфери особистості, її типи та рівні.

Тема 8. Темперамент.

Індивідуально-психологічні властивості особистості. Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Фізіологічні основи темпераменту. Тип вищої нервової діяльності та темперамент. Властивості темпераменту. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика. Темперамент у діяльності, спілкуванні та поведінці. Вивчення та врахування вчителем особливостей темпераменту учнів у навчально-виховному процесі.

Тема 9. Характер.

Поняття про характер. Природа характеру. Феноменологія характеру. Структура та властивості характеру. Акцентуація характеру. Виховання характеру. Вчинок і формування характеру. Проблема національного характеру. Психологічні умови формування характеру школярів. Роль учителя в процесі становлення характеру.

Тема 10. Здібності.

Генетичний аспект особистості: від задатків до здібностей. Поняття про здібності. Природа здібностей. Структура та види здібностей. Обдарованість. Здібності та нахили. Талант. Геніальність. Вплив діяльності особистості на розвиток здібностей. Реалізація здібностей. Вік та здібності. Психологія обдарованої дитини. Психологічні умови розвитку обдарованості в умовах сім'ї та школи.

Тема 11. Увага.

Когнітивна сфера. Поняття про увагу. Фізіологічні основи уваги. Види уваги. Основні властивості уваги. Розлади уваги. Уважність та неувважність як властивості особистості. Вивчення властивостей та індивідуальних відмінностей уваги. Психологічні умови розвитку уваги.

Тема 12. Відчуття та сприймання.

Поняття про відчуття та сприймання як початкову ланку пізнавального процесу. Нейрофізіологічні механізми відчуттів. Феноменологія відчуттів.

Властивості та закономірності відчуттів: якість, просторова локалізація, тривалість та інтенсивність відчуттів, адаптація, сенсibiliзація, синестезія. Чутливість. Пороги чутливості. Індивідуальні особливості відчуттів. Сенсорний голод. Розвиток сенсорної культури людини. Сприймання як цілісний перцептивний образ. Природа сприймання. Феноменологія сприймання. Ілюзія сприймання. Властивості та закономірності сприймання: предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, аперцепція. Роль установки у процесі сприймання. Вивчення та врахування індивідуальних відмінностей сприймання. Розлади сенсорно - перцептивної сфери. Психологічні умови розвитку перцептивного інтелекту.

Тема 13. Пам'ять.

Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті. Фізіологічні механізми пам'яті. Види пам'яті. Феноменальна пам'ять. Процеси пам'яті. Індивідуальні особливості пам'яті. Розлади пам'яті. Мнемічні прийоми. Розвиток пам'яті. Вивчення вчителем індивідуальних особливостей пам'яті учнів та їх врахування у навчальному процесі.

Тема 14. Мислення.

Мислення як вищий пізнавальний процес. Теорії мислення. Розвиток мислення. Мова та її роль в психічній діяльності людини. Мова та мислення. Класифікація видів мислення. Креативне мислення. Мислення як процес та діяльність. Мислительні процеси. Мислительні операції. Етапи розв'язання задачі. Інтуїція. Інсайт. Мислительні здібності. Особистісна зумовленість мислення. Індивідуальний стиль мислення. Психологічні умови розвитку та вдосконалення мислення, креативності.

Тема 15. Інтелект.

Поняття про інтелект. Теорії інтелекту. Види інтелекту: вербальний, невербальний; лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, тілесно-кінестетичний, інтерперсональний, інтраперсональний. Штучний інтелект. Компоненти інтелекту: абстрактне мислення або логіка, здатність вирішувати проблему, здатність засвоювати знання, здатність

пристосовуватись до оточуючого середовища. Діагностика інтелекту. Коефіцієнт інтелектуального розвитку. Моделі інтелекту: модель Спірмена, модель Терстоуна, модель Стернберга. Спадковість, оточуюче середовище та інтелект. Інтуїція. Інсайт. Пізнавальні та когнітивні стилі. Психологічні умови розвитку інтелекту.

Тема 16. Уява та уявлення.

Поняття про уяву. Фізіологічні основи уяви. Уява та органічні процеси. Феноменологія уяви. Мрія як особливий вид уяви. Фантазія. Прийоми створення нових образів. Аналітико-синтетичний характер уяви. Уява і творчість. Фази творчого процесу. Види творчості. Психологічний портрет креативної особистості. Психологічні умови розвитку креативності.

Тема 17. Почуття та емоції.

Афективна сфера. Емоційно-вольова сфера особистості. Поняття про емоції. Фізіологічна основа емоцій. Функції емоцій. Психологічні теорії емоцій. Форми емоційних переживань (власне емоції, почуття, афект, стрес, настрій, фрустрація, депресія та ін.). Загальні та специфічні властивості почуттів емоцій та почуттів. Вираження почуттів та емоцій. Емоційний стрес та психосоматичні захворювання. Виховання почуттів. Формування емоційної культури особистості.

Тема 18. Воля.

Поняття про волю. Природа і функції волі. Феноменологія волі. Вольовий вчинок і його структура: мета, боротьба мотивів, прийняття рішення, реалізація вольового вчинку, післяреалізація. Вольове зусилля. Вольові стани. Вивчення особливостей волі школярів. Вольові якості особистості та їх формування.

Тема 19. Психологія статі.

Стать як фундаментальна характеристика індивідуальності. Поняття про статеві відмінності. Пренатальний статевий розвиток. Еволюція та засвоєння гендерних ролей та стереотипів. Статева Я – концепція. Формування гендерної ідентичності. Явища фемінності та маскулінності в

сучасному суспільстві. Особливості міжстатевих стосунків. Врахування статевих відмінностей у навчально-виховному процесі. Психологічні умови розвитку конструктивної Я – концепції, статевої культури. Психологічні умови формування ефективної міжстатевої взаємодії.

Орієнтовна тематика практичних занять:

- психологія як наука;
- сучасна психологія та перспективи її розвитку;
- методи психологічного дослідження;
- розвиток психіки: онтогенез та філогенез;
- багаторівнева структура психіки людини: свідоме та несвідоме;
- особистість: загальна психологічна характеристика, структура, розвиток та активність особистості;
- індивідуально-психологічні властивості особистості: характер, темперамент, здібності;
- особливості пізнавальної сфери особистості: увага, відчуття та сприймання, пам'ять, мислення та інтелект, уява та уявлення;
- емоційно-вольова сфера особистості: почуття та емоції, воля;
- психологія статі.

Орієнтовна тематика лабораторних занять:

- вивчення методів наукової психології;
- визначення рівня домагань, рівня самооцінки. Дослідження самосвідомості особистості;
- дослідження типу темпераменту та його властивостей;
- вивчення характеру. Дослідження типу акцентуації характеру та переважаючих характерологічних тенденцій;
- визначення рівня загальних розумових здібностей. Дослідження комунікативних та організаційних схильностей;
- дослідження ролі відчуттів та сприймань у пізнавальній діяльності людини;

- визначення рівня переключення, концентрації та вибірковості уваги;
- дослідження переважаючого типу запам'ятовування;
- вивчення рівня розвитку інтелекту;
- дослідження індивідуальних особливостей уваги;
- дослідження емоційних станів людини;
- дослідження вольової регуляції психічної діяльності.

Додаток В

Особливості застосування інноваційних технологій в освітньому процесі

1. Ідеї особистісно орієнтованого навчання

- Їх започаткували видатні педагоги (Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, М. Монтессорі, К. Ушинський).
- Головна ідея – зробити учня центром освітнього процесу, дати можливість самостійного пізнання через творчу діяльність.
- Вислів Г. Песталоцці: «Мої учні будуть відкривати нове самостійно, а моє завдання – допомогти їм розкритися».

2. Недоліки традиційного (фронтального) навчання

- Основна увага зосереджується на сильних студентах.
- Слабші студенти втрачають мотивацію, не встигають засвоювати матеріал, соромляться ставити запитання.
- Це призводить до розриву між рівнями підготовки в межах однієї групи.

3. Навчання у співробітництві

- Засноване на взаємодопомозі, партнерстві, колективній відповідальності.
- Основна мета – вчитися разом, а не лише виконувати спільне завдання.
- Дас ефект соціалізації, розвиває комунікативні вміння, формує доброзичливе ставлення між студентами.
- Використовується у світовій педагогіці як альтернатива традиційним методам.

4. Технологія роботи у малих групах (командах)

- Малі групи (3–6 осіб) формуються із сильних, середніх і слабких студентів.
- Принципи організації:
 - спільна нагорода за колективний результат;

- індивідуальна відповідальність кожного;
- рівні можливості у досягненні успіху.
- Види діяльності: письмові завдання, проекти, обговорення, тренінги.

Основні варіанти реалізації:

1. Командне навчання – спільне виконання завдання з оцінюванням внеску кожного.
2. Командно-ігрова форма – змагання між групами з рівними за рівнем студентами.
3. Індивідуальна робота в команді – кожен виконує власне завдання, але працює у взаємодії.
4. Парна робота – студенти працюють у парах, ставлять один одному запитання.

Модель “Пила” (Е. Аронсон, 1978 р.)

- Група розподіляє навчальний матеріал на частини, кожен студент вивчає окремий фрагмент.
- Потім обмінюється знаннями з “експертами” з інших груп і навчає свою команду.

- Розвиває самостійність, відповідальність, комунікативність.

5. Умови ефективної роботи малих груп

- Атмосфера взаємозалежності та взаємопідтримки.
- Ефективні стимули до спільної діяльності.
- Різні види взаємозалежності: спільна мета, джерела інформації, обладнання, заохочення.

- Групи можуть бути постійними або змінюватися залежно від результативності.

6. Переваги технології малих груп

- Розвиток взаємної відповідальності.
- Соціалізація навчальної діяльності.
- Формування комунікативних навичок.

- Підвищення мотивації та якості засвоєння знань.

7. Етапи проведення занять у малих групах

1. Формування груп (з урахуванням рівня підготовки та психологічної сумісності).
2. Організація робочих місць і пояснення завдань.
3. Самостійна робота студентів у групах, взаємонавчання.
4. Презентація результатів і колективний захист роботи.

8. Підсумкові положення

- Основою є особистісно орієнтоване навчання.
- Навчання у співробітництві – це спільне пізнання, а не просте виконання завдання.
- Кожен студент навчається у межах власних можливостей, але відповідає за груповий результат.
- Така технологія формує соціальні та комунікативні компетентності, важливі для майбутньої професійної діяльності.

Додаток Г

Методи і прийоми тренінгової роботи

1. Групова дискусія

Сутність: колективне обговорення для виявлення позицій, пошуку істини, формування спільної думки.

Функції: розвиток критичного мислення, аргументації, навичок комунікації; зміна установок (І. В. Бачков).

Типи (Н. В. Ключова):

- біографічна (аналіз індивідуальних труднощів);
- тематична (актуальні професійні чи міжособистісні проблеми);
- інтеракційна («тут і зараз» – аналіз відносин у групі).

Види: конструктивна / неконструктивна; структурована / неструктурована.

Прийоми активізації: «висловлювання по колу», «естафета».

Теоретична основа: тренінгова модель К. Роджерса.

2. Ігрові методи групової роботи

Призначення: зняття напруження, розвиток спонтанності, саморозкриття (Е. Берн).

Типи:

- ділові ігри – моделювання професійних ситуацій;
- рольові ігри – опанування соціальних ролей;
- творчі / імітаційні ігри – формування комунікативної гнучкості.

Організаційно-діяльнісні ігри (Г. П. Щедровицький): колективне вирішення складних проблем, розвиток професійного мислення.

Функції: навчальна, діагностична, розвивальна.

3. Психодрама (Я. Морено)

Суть: інсценування особистісно значущих ситуацій; терапевтичне самопізнання.

Техніки: «монолог», «обмін ролями», «дзеркало», «порожній стілець».

Результат: емоційне розвантаження, розвиток емпатії, соціальної перцепції.

4. Психогімнастика (К. Рудестам, С. В. Петрушин, А. Юрганова)

Форма: невербальне спілкування через рух, міміку, жести.

Етапи:

- підготовчий (розминка, релаксація);
- пантомімічний (вираження теми рухами);
- підсумковий (рефлексія).

Види вправ: розважальні, тренувальні, творчі.

Функції (О. Д. Бреус): діагностична, розвивальна, релаксаційна.

Результат: самопізнання, розуміння емоцій та групової динаміки.

5. Метод проективного малюнка (Т. С. Яценко)

Призначення: виявлення емоцій, ставлень, змін через творчість.

Види: вільне, тематичне, колективне, парне малювання.

Функція: рефлексія, самопізнання, групове осмислення досвіду.

6. Метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод)

Мета: навчити аналізувати професійні проблеми через реальні кейси.

Різновиди: «тут і зараз» / «там і тоді».

Форма: балінтовські групи.

Етапи: ознайомлення з кейсом → обговорення в групах → формулювання висновків → рефлексія.

Результат: розвиток аналітичного, критичного та комунікативного мислення.

7. Інші тренінгові методи (І. В. Вачков):

- розвиток соціальної перцепції;
- тілесно-орієнтована терапія (Фельденкрайс, Александер, Райх);
- медитативні техніки – релаксація, саморегуляція;
- музикотерапія – зниження втоми, гармонізація стану.

Групові методи навчання та психотренінгу сприяють професійному й особистісному розвитку учасників, формують навички спілкування, саморефлексії, креативного мислення та емоційної саморегуляції.